

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра публічного управління та державної служби

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

Виконала студентка 2 курсу,
групи ЗПУА-24-1
Спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»
_____ Марина ГЛИВА

Науковий керівник роботи:
кандидат наук з державного
управління, доцент
_____ Катерина ДУБОВИК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК.....	7
1.1. Концептуальні основи захисту прав жінок та гендерної рівності	7
1.2. Зарубіжний досвід захисту прав жінок.....	17
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В	
УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	27
2.1. Організаційно-правові механізми захисту прав жінок.....	27
2.2. Національне законодавство як основа забезпечення захисту	
прав жінок.....	47
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ	
ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	48
3.1. Оптимізація взаємодії суб'єктів як ключовий фактор ефективності	
протидії домашньому насильству.....	48
3.2. Напрями підвищення ефективності діяльності суб'єктів протидії	
домашньому насильству	57
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

СНПК – сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

ООН – Організація Об'єднаних Націй

CEDAW – Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок

ТЗП – Терміновий Заборонний Припис

МГП – Міжнародне гуманітарне право

НПУ – Національної поліції України

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ПРООН – Програма розвитку ООН

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, коли Україна протистоїть повномасштабній військовій агресії та активно прагне інтеграції до європейського правового простору, проблема забезпечення та захисту прав людини набуває стратегічного значення. Особливо гостро це стосується прав жінок. Організаційно-правові механізми захисту прав жінок в Україні виступають у фокусі наукового інтересу, вимагаючи всебічного та системного дослідження з огляду на екстремальні умови сьогодення.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації кардинально змінила соціально-правове поле, загостривши існуючі гендерні дисбаланси та породивши нові загрози для прав жінок.

Незважаючи на конституційне закріплення рівності прав та свобод, українське суспільство продовжує стикатися з гендерним дисбалансом. Необхідність виконання міжнародних зобов'язань, зокрема в рамках курсу на членство в ЄС, вимагає постійної адаптації національного законодавства та інституційної системи. Ключовим фактором, що визначає актуальність дослідження, є повномасштабна військова агресія. Умови воєнного стану спричинили зростання кількості випадків гендерно зумовленого насильства, включаючи сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), обмеження економічних прав, масову внутрішню та зовнішню міграцію, що посилює вразливість жінок. Існуючі механізми захисту зіткнулися з новими викликами: порушенням логістики правосуддя, перевантаженням соціальних служб та необхідністю реагування на злочини, які раніше не мали масового характеру. Таким чином, функціонування чинних організаційно-правових механізмів в умовах війни стає критично важливим і вимагає глибокого наукового осмислення та практичних рекомендацій.

В умовах воєнного стану та необхідності післявоєнної відбудови, ефективність організаційно-правових механізмів захисту прав жінок, включаючи

адаптацію законодавства, посилення інституційної спроможності та забезпечення відповідальності за воєнні злочини, набуває життєво важливого значення. Тому комплексний аналіз чинних механізмів, виявлення їхньої стійкості та адаптивності до кризових умов, а також розробка обґрунтованих пропозицій щодо їх зміцнення є критично необхідним для забезпечення прав людини та євроінтеграційного курсу України.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі права та управління. Питанням захисту прав жінок та гендерної рівності приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці як М. Буроменський, В. Буткевич, О. Вінгловська, М. Гнатовський, Н. Грицяк, В. Денисов, В. Дульська, В. Загрішева, Н. Замула, Л. Заблоцька, К. Левченко, В. Мицик, В. Муравйов, та інші.

Проте, комплексний системний аналіз взаємодії організаційної та правової складових захисту прав жінок, з особливим акцентом на їхню трансформацію та адаптацію до умов воєнного стану, залишається недостатньо розробленим і вимагає критичного наукового аналізу. На державному рівні важливо здійснити критичну оцінку існуючої системи захисту прав жінок у воєнний час, виявити її функціональні недоліки та розробити ефективні організаційні та правові інструменти захисту прав жінок в Україні в умовах конфлікту.

Метою магістерського дослідження є формування теоретичних положень та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності.

Об'єктом дослідження визначено державну соціальну політику.

Предметом даного дослідження є організаційно-правові механізми захисту прав жінок в Україні

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання дослідження:

— визначити співвідношення та взаємозв'язок понять «прав жінок» та «прав чоловіків»;

- охарактеризувати інституційні засоби захисту прав жінок на місцевому та національному рівнях в Україні;
- дослідити організаційні та правові механізми забезпечення рівних прав жінок і чоловіків;
- проаналізувати питання гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами щодо забезпечення захисту прав жінок в окремих сферах;
- розробити рекомендації щодо підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення прав жінок.

Методи дослідження

При здійсненні наукового пошуку використано поєднання теоретичного та прикладного типів дослідження. Домінуючим, серед дослідницьких методів, що використовувались при написанні кваліфікаційної роботи, є метод діалектики як загальний метод пізнання. Серед спеціально-наукових методів пізнання застосовано: структурно-функціональний метод для розкриття поняття «гендерний підхід» та аналізу функцій взаємодіючих елементів; формально-догматичний метод для опису, аналізу, пояснення та тлумачення правових норм, дослідження змісту та юридичної природи поняття захисту прав жінок; порівняльно-правовий метод, який використовувався як засіб розкриття особливостей захисту прав жінок в інших країнах та для гармонізації українського законодавства з відповідними міжнародними стандартами.

Інформаційною та нормативно-правовою базою дослідження слугують основоположні документи національного та міжнародного рівня. Насамперед це Конституція України, а також чинні закони України та інші нормативно-правові акти, які комплексно регулюють питання захисту прав жінок, забезпечення гендерної рівності та протидії насильству. Важливе місце займають міжнародно-правові джерела, включаючи Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), норми міжнародного гуманітарного права, а також інше міжнародне законодавство, що стосується прав людини. Теоретичною основою є наукові праці та публікації вітчизняних і зарубіжних

учених у сфері прав людини, національної безпеки, державного управління та безпосередньо захисту прав жінок, особливо в умовах збройного конфлікту.

Практичне значення одержаних результатів

Теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи мають вагомe практичне значення і можуть бути використані:

- у нормотворчості при опрацюванні проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення державної соціальної політики на основі гендерного підходу;
- у правозастосовній сфері для поліпшення практичної діяльності центрів соціальних служб, служб у справах сім'ї та молоді, а також для підвищення ефективності захисту прав жінок загалом в Україні;
- у навчально-науковій діяльності ННІ «Інститут державного управління» при підготовці фахівців у галузі державного управління та публічного адміністрування;
- у науково-дослідній сфері для подальшого дослідження теоретико-правових питань, пов'язаних з визначенням особливостей діяльності служб у справах сім'ї та молоді.

Апробація результатів магістерського дослідження. Основні положення, висновки та результати магістерського дослідження мають високу науково-практичну значущість та готові до впровадження. Апробація результатів роботи здійснювалася шляхом обговорення викладених положень на засіданнях кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції, що підтверджує їхню наукову обґрунтованість.

Отримані результати можуть бути інтегровані в навчальний процес закладів вищої освіти, зокрема, за освітніми програмами «Публічне управління та адміністрування», «Національна безпека» та «Право». Таке впровадження забезпечить якісну підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно реагувати на нові виклики та впроваджувати дієві правові механізми захисту прав жінок в умовах сучасних суспільних і військових трансформацій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

1.1 Становлення прав жінок як окремого інституту прав людини: історичний огляд

У сучасному світі права людини є основою світогляду, а їхнє правильне розуміння набуває ключового значення для будь-якої демократичної держави. В Україні цей принцип закріплений на найвищому законодавчому рівні. Конституція України проголошує людину, її життя, здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Права і свободи громадян визначають зміст та спрямованість усієї державної діяльності, а їхнє забезпечення є головним обов'язком держави.

У цьому загальному контексті права жінок посідають особливе місце. Хоча вони є невід'ємною частиною універсальних прав людини, ми змушені констатувати, що права жінки досі не реалізуються повною мірою в жодній державі світу. Незважаючи на те, що рівноправність та ліквідація дискримінації за ознакою статі закріплені у численних міжнародних актах, жінки в усьому світі продовжують стикатися з проявами дискримінації різного ступеня і потребують посиленого захисту.

Такий особливий інтерес до жіночої теми зумовлений значною мірою різноманітністю ролей, які жінки освоюють у сучасному суспільстві. Всебічний історичний аналіз життя і діяльності жінок, починаючи з найдавніших часів, є важливим. Він дозволяє простежити процес входження жінки в соціум, де відбулося поступове усвідомлення важливості та необхідності її активної присутності у всіх сферах. Вивчення проблеми взаємин жінки і суспільства допомагає зрозуміти значущість активної діяльності жінок у становленні правової держави та сприяє підвищенню їхнього соціального статусу.

Формування сучасних, дієвих механізмів захисту прав жінок в Україні є результатом тривалої та складної історичної подорожі, яка докорінно змінила

наше розуміння справедливості та рівноправності. Нам необхідно зануритися в цей генезис, щоб зрозуміти головне: чому права жінок взагалі довелося виділяти з категорії загальних прав людини і чому для їхньої реалізації потрібні спеціальні юридичні інструменти.

Протягом багатьох століть правовий статус жінки визначався її біологічною роллю та жорсткими гендерними стереотипами. Це призводило до того, що жінка існувала у правовому полі радше як об'єкт, залежний від батька, чоловіка чи брата, аніж як повноцінний, самостійний суб'єкт права. Процес правової емансипації розпочався лише наприкінці XVIII – початку XX століття завдяки невтомній боротьбі, спочатку суфражистського правозахисного руху, що боровся за надання жінкам виборчого права – суфражу та за їхню рівність у правовому, політичному та економічному житті. Він виник наприкінці XIX на початку XX століття у Великій Британії та США. Метою цього руху була боротьба за право жінок голосувати на виборах, протидія дискримінації жінок у правовій, політичній та економічній сферах. Суфражистки використовували різноманітні методи боротьби, включаючи мирні акції та більш радикальні форми протесту, що часто призводило до ув'язнення, а потім і широкого феміністичного руху [3].

Цей історичний шлях наочно показав світовій спільноті, що формальної рівності, тобто простого запису в законах, що "всі рівні" недостатньо. Через багатовікову дискримінацію жінки мали об'єктивно нерівні стартові позиції. Саме це усвідомлення призвело до міжнародного визнання необхідності застосування позитивних дій та спеціальних, тимчасових, коригувальних заходів. Ці заходи, що стали правовою основою для багатьох ключових міжнародних документів, є прямим наслідком історичної несправедливості.

Проблема забезпечення рівності та справедливості у відносинах між людьми є однією з найголовніших для будь-якої держави та суспільства. Правове становище українських жінок історично змінювалося відповідно до домінуючих соціально-політичних систем (радянської, пострадянської, сучасної української).

Осмислення конституційних засад рівності, зокрема за ознакою статі, є ключовим для розуміння правового статусу жінки. У радянський період в Україні мали місце три основні етапи конституційного закріплення цих ідей:

- класово-пролетарський, закріплений Конституцією 1918 року;
- показово-соціалістичний, відображений у Конституції 1936 року;
- розподільний, зафіксований у Конституції 1977 року.

Незважаючи на ідеологічні рамки, саме Жовтнева революція призвела до перших радикальних змін у правовому становищі жінки на території колишньої імперії. Згідно з програмою Комуністичної партії, було висунуто вимогу повної рівноправності "всіх громадян незалежно від статі". Радянська правова система, що складалася, послідовно виходила з цього принципу. Вже у 1918 році був зафіксований конституційний принцип рівності чоловіків і жінок, хоча він і був ідеологічно мотивований. Цей факт, без сумніву, став значною подією для емансипації жінок і кардинально відрізняв тогочасний правопорядок від порядків, що панували у дореволюційній росії та багатьох європейських буржуазних демократіях того часу.

Прийняття Першої української Конституції радянської доби III Всеукраїнським з'їздом Рад 10 березня 1919 року стало значною подією, що вперше на українських теренах наділило жінок громадянськими та політичними правами на конституційному рівні.

Однак, ці права реалізовувалися в умовах диктатури пролетаріату і були тісно пов'язані з класовою приналежністю та трудовим обов'язком. Участь у державних справах здійснювалася згідно з принципом рівного підпорядкування волі пролетарської держави. Класове обмеження політичних прав яке було визначене у статті 22 Конституції надавало «працюючим масам всі права і можливості в області громадянського і політичного життя» [26]. Зміст цієї норми встановлював, що громадяни обох статей могли бути суб'єктами політичних відносин лише за умови їхньої праці. Політичні права були органічно поєднані з обов'язком працювати, що було прямо проголошено в статті 28. Стаття 20 проголошувала право жінки обирати і бути обраною незалежно від релігії,

народності чи стану. До виборчого права допускалися всі, хто здобував засоби до життя продукційною і загальнокорисною працею, включаючи осіб, зайнятих домашнім господарством, які забезпечували можливість продукційної праці іншим, тобто робітників, селян, а також домогосподарок.

Конституція УСРР 1919 року мала вирішальне значення в історичному контексті, оскільки вперше на конституційному рівні в Україні принцип рівності статей отримав юридичне закріплення. Це стало незаперечним досягненням нового політичного устрою у справі формального визволення та емансипації жінки від дореволюційних правових обмежень.

Через десять років, 15 травня 1929 року, XI Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив нову Конституцію УСРР. У цьому Основному Законі були відсутні норми, що стосувалися правового становища людини як індивідуальності, її місця у суспільстві чи взаємовідносин статей.

Однак, ідея рівності жінок і чоловіків за загальною формулою «незалежно від статі» була збережена, хоча й не отримала подальшого розвитку. Цей принцип був пролонгований у ключових положеннях, які стосувалися політичних прав. Так стаття 5 проголошувала, що Українська Соціалістична Радянська Республіка забезпечує політичні права для трудящих мас, без різниці статі, стаття 66 чітко наголошувала що право обирати й бути обраним до рад мають, незалежно від статі, віри, раси, національності, осілості тощо, такі громадяни яким до дня виборів минуло 18 років. [27].

Таким чином, Конституція 1929 року підтвердила принцип статевої рівності у сфері політичних прав, але залишилася в рамках класового підходу, ігноруючи індивідуальні аспекти правового становища людини.

Конституція СРСР 1936 року не лише проголосила рівноправність у загальних рисах, але й вперше деталізувала державні гарантії, необхідні для реалізації цього принципу. Стаття 122 була безпосередньо присвячена конституційно-правовому становищу жінки, стверджуючи що жінці в СРСР надаються рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного,

культурного і громадсько-політичного життя, стаття 136 наголошувала що жінки користуються правом обирати і бути обраними нарівні з чоловіками [24].

Прийняття Конституції УРСР 1937 року стало важливим етапом юридичного розвитку ідеї рівноправності жінок і чоловіків. Цей Основний Закон, що відповідав положенням Конституції СРСР 1936 року, мав потрійне значення для правового статусу жінки:

- вперше жінки були виділені як окремий суб'єкт права у сфері гендерної рівності;
- жінки були наділені правами в усіх галузях суспільного життя: господарського, державного та культурного;
- були встановлені конкретні юридичні та соціальні гарантії щодо здійснення прав охорони материнства і дитинства.

Подальший розвиток ідеї рівноправності на міжнародному рівні було закріплено у Конвенції про політичні права жінки, прийнятій ООН у 1952 році. Україна тоді ще була Українською радянською соціалістичною республікою і ратифікувала цю Конвенцію 22 липня 1954 року Указом Президії Верховної Ради УРСР. Таким чином, вже в середині XX століття було сформовано достатню міжнародно-правову базу, яка гарантувала жінкам формальну рівність прав із чоловіками у політичній сфері. Ці міжнародні положення згодом стали основою для подальшого розвитку законодавства в умовах незалежної України.

Конвенція про політичні права жінки встановила чіткі міжнародні стандарти, які забезпечували жінкам можливість брати участь у керуванні державою на всіх рівнях, а саме право голосу:

- жінки отримали право голосувати на усіх виборах на рівних із чоловіками умовах;
- право бути обраною в усі встановлені національним законом установи, що потребують привселюдних виборів;
- право займати посади на суспільно-державній службі і виконувати всі суспільно-державні функції на рівних умовах [16].

Таким чином, вже в середині ХХ століття було сформовано достатню міжнародно-правову базу, яка гарантувала жінкам формальну рівність прав із чоловіками у політичній сфері. Ці міжнародні положення згодом стали основою для подальшого розвитку законодавства в умовах незалежної України.

Реалізація гарантованого права обирати і бути обраною забезпечувала жінці формальну можливість брати участь у керуванні державою на всіх рівнях. Крім того, питання політичних прав жінок та їх рівноправності з чоловіками у політичній сфері додатково регламентувалися у фундаментальному міжнародному документі Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права, який набув чинності для СРСР у 1976 році. Таким чином, уже на цьому етапі було сформовано достатню правову базу, яка гарантувала жінкам рівні права з чоловіками в політичній сфері у межах ідеологічних обмежень системи.

20 квітня 1978 року VII сесією Верховної Ради УРСР було прийнято нову Конституцію УРСР. Цей Основний Закон, розроблений комісією під керівництвом В. Щербицького, фіналізував радянську концепцію рівності [45].

Конституція 1978 року проголошувала рівність громадян УРСР незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять тощо. Вона чітко закріпила рівність прав чоловіка та жінки як непорушний принцип [25].

На цьому етапі юридичне закріплення рівності було повним, проте, як зазначалося вище, фактична реалізація цих прав продовжувала регулюватися директивним патерналістським підходом і класовою ідеологією, що заважало утвердженню справжньої гендерної справедливості в суспільстві.

Деталізація державних гарантій рівності була ключовою рисою Конституції УРСР 1978 року. Стаття 33 цього Основного Закону проголошувала: «Жінка і чоловік мають в Україні рівні права» [25].

Ця рівність гарантувалася через низку соціальних і трудових заходів:

- надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти, професійної підготовки, праці, винагороді та просуванні по роботі, а також у громадсько-політичній і культурній діяльності;
- впровадження спеціальних заходів щодо охорони праці та здоров'я жінок;
- створення умов для поєднання праці з материнством: правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства та дитинства;
- надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, а також поступове скорочення робочого часу жінкам, які мають малолітніх дітей.

Таким чином, Конституція 1978 року забезпечувала формальну рівність через надання широких соціальних гарантій та можливостей в усіх сферах суспільного життя [9].

Наступним важливим кроком, що вивів питання прав жінок на міжнародний рівень, стала ратифікація Україною (УРСР) у 1980 році Указом Президії Верховної Ради УРСР Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок.

Цей документ став першим універсальним міжнародним договором, який системно визначив дискримінацію та встановив зобов'язання для держав. Стаття 3 Конвенції зобов'язала держави-сторони вживати в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками. Ця ратифікація підтвердила міжнародну політику України щодо забезпечення прав жінок і заклала юридичні основи для подальшої гармонізації національного законодавства.

Ратифікація Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок Україною у 1980 році юридично закріпила міжнародні зобов'язання держави

щодо забезпечення рівноправності у ключових соціальних та економічних сферах.

Конвенція прямо вимагає від держав-учасниць вжиття усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок, з тим щоб гарантувати їм рівні права з чоловіками, зокрема:

- в галузі освіти та професійної підготовки (ст. 10);
- у сфері зайнятості та праці (ст. 11);
- в охороні здоров'я (ст. 12);
- в інших сферах економічного та соціального життя (ст. 13).

Крім того, держави визнають за жінками рівність з чоловіками перед законом та надають їм однакову громадянську правоздатність і рівні можливості її реалізації [15].

Незважаючи на таке широке юридичне закріплення, у політичному житті простежується значний парадокс. В останні десятиліття існування Радянської України жінки становили понад 33% депутатів Верховної Ради УРСР, що було значною мірою результатом запровадження гендерних квот у 1980-х роках.

Однак, хоча жінки брали активну участь у політичних процесах, що призвели до незалежності України на початку 1990-х років, у сучасній демократичній державі спостерігається їхня критично низька представленість у ключових політичних посадах, парламенті та вищих ешелонах влади [33].

Таким чином, історичний огляд наочно демонструє, що юридичне закріплення рівності та навіть формальне квотування не завжди призводять до фактичної рівноправності та усунення соціальних, культурних та інституційних бар'єрів, що і є суттю проблеми, яку розкриває дане дослідження.

Незважаючи на значне юридичне закріплення рівності та запровадження широких соціальних гарантій, аналіз правового становища жінок в УРСР виявив низку фундаментальних недоліків, які зробили цю рівність переважно формальною, а саме:

- пріоритет праці над особистістю: основні соціальні гарантії та пільги надавалися не стільки за факт материнства та охорони сім'ї, скільки за факт

участі в народному господарстві, тобто за економічний внесок, що ставило жінку в постійну залежність від виробничих процесів;

– невирішеність побутових проблем: проблема звільнення жінок від надмірного тягаря побутових і сімейних робіт не була вирішена у повній мірі. Це підтверджувалося недостатнім забезпеченням мережею дитячих садків та низькою якістю роботи служб побуту і громадського харчування;

– політична елімінація: жінки систематично усувалися від реального прийняття політичних рішень, незважаючи на високе формальне представництво у виборних органах (квотування);

– обмеження громадянського суспільства: в системі була відсутня можливість для діяльності незалежних жіночих організацій, що заважало адвокації прав жінок «знизу»;

– недієвий захист: була відсутня можливість створення дійового механізму захисту прав жінок як соціальної групи, оскільки індивідуальні та групові права підмінялися державними гарантіями [4] .

Таким чином, розвиток правового становища жінок в УРСР відбувався від початкової юридичної рівноправності у 1918 р. до проголошення повної рівноправності 1936 р., а згодом до рівних прав і рівних можливостей у 1978 р. Однак, через ці структурні та ідеологічні обмеження, цей процес не привів до досягнення фактичної гендерної справедливості.

2.1 Міжнародний досвід захисту прав жінок

Одним з елементів захисту прав жінок у світі є міжнародні стандарти. Поняття «міжнародний стандарт» є ключовим для розуміння правового регулювання гендерної рівності. У загальному сенсі, стандарт визначається як норма, зразок або мірило, загальноприйнятий взірць організації чи здійснення чого-небудь. У міжнародно-правовому контексті, як зазначає великий

тлумачний словник української мови, міжнародний стандарт – це норма, прийнята країнами, що приєдналися до угоди про проведення погодженої політики у певній галузі і застосовувана ними безпосередньо [2].

У сучасному науковому розумінні, «стандарт захисту прав жінок» являє собою загальновизнані права жінок, закріплені у міжнародних документах. На думку С. Шевченко, ці стандарти передбачають мінімальний рівень гарантій, який держави зобов'язані забезпечити у сфері прав жінок. Саме тому вони містяться переважно в обов'язкових до виконання нормативно-правових актах (наприклад, конвенціях, регламентах, директивах). Варто, однак, зазначити, що стандарти захисту можуть встановлюватися також і в рекомендаційних актах [49].

Основною метою цих стандартів є ліквідація дискримінації щодо жінок за ознакою статі та надання їм рівних прав з чоловіками. Ця рівність охоплює ключові сфери суспільного життя, зокрема: доступ до судочинства, вступ на державну службу, працевлаштування або навчання, а також право на рівну оплату праці та соціальний захист [13].

На сучасному етапі пріоритетним завданням для таких провідних міжнародних організацій як Європейський Союз, ООН та Рада Європи, є розробка та впровадження універсальних стандартів щодо забезпечення гендерної рівності в цілому, і, відповідно, захисту прав жінок, зокрема [6, с. 160].

Європейський Союз визначає принцип рівності, який також називають «принципом заборони дискримінації», як один з принципів свого функціонування [50].

Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. ще на етапі становлення блоку визначив діяльність Спільноти, спрямовану на усунення нерівності та сприяння рівності жінок та чоловіків.

Досягнення зазначеної рівності, як всередині самого Європейського Союзу так і на глобальному рівні, виступає однією з його ключових стратегічних цілей, що ґрунтується на засаді універсальності прав людини. Більше того, ЄС прийняв на себе зобов'язання щодо впровадження політики розширення прав і

можливостей жінок у всьому світі, що включає активні заходи боротьби з дискримінаційним законодавством, гендерним насильством та маргіналізацією.

З середини XX століття міжнародна спільнота проводить активну діяльність, спрямовану на подолання гендерної нерівності та захист прав жінок. Для цього застосовується широкий спектр міжнародно-правових інструментів, до яких належать: міжнародні документи, практика їх застосування, діяльність міжнародних організацій та їх органів, а також міжнародний контроль і процедури розгляду спорів.

Сукупність цих інструментів на міждержавному рівні прийнято називати міжнародним механізмом захисту прав жінок.

Цей механізм є багатокомпонентним правовим явищем, якому притаманна багаторівнева структура :

- універсальний рівень – на якому механізм реалізується, в першу чергу, в системі Організації Об'єднаних Націй, забезпечуючи глобальне охоплення та стандартизацію прав;
- регіональний рівень, коли за реалізацію та адаптацію стандартів відповідають міжнародні організації Європи, Америки та Африки: Рада Європи, Організація американських держав, Африканський союз, які створюють регіональні правові системи;
- національний рівень, який є критично важливим, оскільки саме тут відбувається безпосереднє втілення приписів і норм міжнародного захисту прав жінок на практиці [6].

Права жінок займають особливе місце у системі прав людини, оскільки, будучи невід'ємною складовою загальновизнаних прав, вони досі не реалізуються повною мірою в жодній країні світу. На сьогодні ця проблема набуває дедалі більшої актуальності не лише через зростаючу роль жінок у суспільно-політичному та економічному житті, але й у зв'язку з численними випадками порушень їхніх прав [30]. Ці порушення включають:

- недотримання міжнародно-правового принципу рівності між чоловіками та жінками;

- недостатній правовий захист від різних форм насильства;
- міжнародну торгівлю жінками;
- нерівність у працевлаштуванні та умовах праці;
- неповноцінну участь у політичному житті як на міжнародному, так і на національному рівні.

Зростаюче усвідомлення серед держав того, що права жінок є невід'ємною частиною загальних прав людини, стимулювало переосмислення їхнього змісту та важливості. Це, своєю чергою, підкреслило необхідність їх забезпечення в кожній країні як необхідної умови для побудови справді демократичного суспільства та викликало потребу в розробці дієвих механізмів захисту [10].

Одним із найбільших досягнень людської цивілізації стало піднесення концепції прав людини на міжнародний рівень. У цьому процесі значну роль відіграло національне право низки країн під впливом революційних подій кінця XVIII століття, що сприяло формуванню основоположних принципів.

У свою чергу, міжнародне право також зробило значний вплив на розвиток національних законодавств, сприяючи включенню державами основних прав та свобод людини до своїх правових систем. Це двостороннє взаємодоповнення між міжнародним та національним правом є ключовим елементом у забезпеченні захисту прав людини, зокрема прав жінок, на всіх рівнях.

Тому розвиток прав жінок потребує не лише підтримки на міжнародному рівні, але й імплементації цих стандартів у національні правові системи для забезпечення реального захисту. Це вимагає від держав активних дій для впровадження механізмів, що гарантуватимуть гендерну рівність і повагу до прав жінок у різних сферах життя [32].

Успішне впровадження ефективних механізмів забезпечення гендерної рівності та захисту прав жінок в Україні неможливе без глибокого розуміння та критичного осмислення зарубіжного досвіду. Хоча історичні та культурні передумови у різних країнах відрізняються, провідні світові демократії вже пройшли шлях інституціоналізації та правової боротьби з дискримінацією, що містить цінні уроки для українського законодавства і правозастосовної практики.

Гендерна рівність давно перестала бути лише питанням внутрішньої політики окремих держав. Вона стала невід'ємним елементом міжнародного правопорядку та загальновизнаним стандартом прав людини. Аналіз зарубіжних моделей дозволяє не лише визначити найкращі практики, але й виявити типові проблеми, що виникають при переході від формального закріплення рівності до її фактичного забезпечення.

Цей підрозділ присвячений дослідженню правових систем та інституційних рішень країн, які досягли значного прогресу у цій сфері. Основна увага буде приділена досвіду країн Європейського Союзу та Північної Америки, оскільки їхні правові системи є найбільш релевантними для євроінтеграційного курсу України. Доцільно проаналізувати такі ключові елементи як:

- конституційні механізми прямої дії та заборони дискримінації;
- діяльність спеціалізованих гендерних інституцій – Уповноважених, Комісій з рівності;
- застосування позитивних дій у політичній та економічній сферах;
- ефективні моделі протидії насильству за ознакою статі та цифровій дискримінації.

Критичний аналіз цих моделей дозволить нам сформулювати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення національної системи захисту прав жінок в Україні, забезпечуючи перехід від формальних декларацій до дієвого механізму гендерної справедливості.

Аналіз досвіду країн Європейського Союзу та Північної Америки є критично важливим, оскільки ці регіони розробили найефективніші та найкомплексніші правові та інституційні механізми забезпечення гендерної рівності.

На відміну від ранніх радянських конституцій, де рівність була ідеологічно обмежена, західні демократії закріплюють гендерну рівність як фундаментальне право людини з механізмом прямої дії.

Хартія основних прав Європейського Союзу прямо забороняє дискримінацію за ознакою статі і вимагає забезпечення рівності між чоловіками

і жінками в усіх сферах. Директиви ЄС, наприклад, Директива 2006/54/ЄС, зобов'язують країни-члени забезпечувати рівну оплату праці та рівне ставлення на робочому місці [23].

У Сполучених штатах Америки чотирнадцята поправка до Конституції США є основною конституційною гарантією рівності перед законом, хоча вона не прямо називає статі. Проте, численні судові рішення забезпечили її застосування для захисту від гендерної дискримінації. Діяльність спеціалізованих гендерних інституцій полягає в ефективності законів і залежить від роботи незалежних органів, які контролюють їх виконання, розглядають скарги та проводять просвітницьку роботу.

Більшість країн ЄС мають Уповноважених з питань рівності або Комісії по боротьбі з дискримінацією, наприклад, у Швеції, Ірландії та Німеччині. Ці органи мають повноваження проводити розслідування, надавати юридичну допомогу жертвам дискримінації та впливати на формування державної політики [55].

Канадська комісія з прав людини розглядає скарги про дискримінацію, включаючи дискримінацію за ознакою статі та гендерної ідентичності.

Для подолання історичної недопредставленості жінок, багато країн використовують тимчасові, але необхідні механізми, які гарантують місце жінкам у політиці та бізнесі:

– ЄС (Політичні квоти): деякі європейські країни, такі як Франція, Бельгія, Іспанія та Італія законодавчо закріпили гендерні квоти для партійних списків на виборах. Французький закон про паритет є одним із найжорсткіших і передбачає фінансові санкції для партій, які не дотримуються балансу.

– ЄС (Корпоративні квоти): такі країни, як Норвегія, яка хоча і не є членом ЄС, але є частиною європейського простору та Німеччина, запровадили обов'язкові квоти на представництво жінок у наглядових радах великих компаній, що довело свою ефективність у підвищенні жіночого лідерства [55].

Західні країни є лідерами у розробці спеціалізованого законодавства, яке визнає нові форми насильства. Серед них:

– Стамбульська конвенція і хоча це міжнародний договір, він є основою для законодавства більшості країн ЄС. Ця Конвенція вперше криміналізує насильство за ознакою статі та чітко визначає домашнє насильство як злочин;[22]

– США та Великобританія новими формами насильстві визначили кібернасильство. Багато штатів США та законодавство Великої Британії мають окремі закони, що криміналізують кіберсталкінг та помсту порнографією. Наприклад, Закон про домагання 1997 року, який було прийнято у Нью-Йорці, включає цифрові засоби як інструменти переслідування [53].

Західні демократії, на відміну від ранніх радянських моделей, де рівність була ідеологічно обмежена, закріпили гендерну рівність як фундаментальне, універсальне право людини, яке має пряму дію та гарантується на конституційному рівні.

Правові засади гендерної рівності в країнах-членах ЄС визначаються не лише національними конституціями, а й комплексним правовим полем Європейського Союзу.

Хартія основних прав ЄС прямо забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою статі, в Хартії встановлюється принцип рівності чоловіків і жінок в усіх сферах, включаючи зайнятість, оплату праці та участь у політичному житті. Ця норма вимагає від держав-членів активно сприяти досягненню фактичної рівності.

Директиви ЄС забезпечують рівність. Так, Директива 2006/54/ЄС зобов'язує національні законодавства гарантувати рівну оплату праці та рівне ставлення на робочому місці. Також Директиви надають право на судовий захист у разі порушення цих норм.

У ЄС принцип рівності є нормою прямої дії, що дозволяє громадянам посилатися на неї безпосередньо у національних судах. Це є значною перевагою перед системами, де норми рівності є лише декларативними.

Німеччина є яскравим прикладом країни, де конституційний принцип гендерної рівності має глибоку історичну імплементацію. У основному Законі ФРН 1949 р. проголошено, що чоловіки і жінки мають рівні права. Також

держава повинна активно сприяти фактичному втіленню рівноправності та усувати існуючі недоліки. Це є критично важливим, оскільки перекладає відповідальність за досягнення фактичної рівності з громадянина на державу.

Зарубіжний досвід свідчить, що чітке конституційне закріплення рівності як права прямої дії та покладання на державу обов'язку активно сприяти її досягненню є необхідною передумовою для ефективного захисту прав жінок.

Спеціалізовані інституції є основою ефективного захисту прав жінок, оскільки вони виступають як незалежні, квазі-судові та консультативно-правозахисні органи. Їхнє існування є ключовою відмінністю між декларативною та реальною гендерною політикою.

Основна роль гендерних інституцій полягає у переході від формальної заборони дискримінації до її фактичної ліквідації. Вони виконують наступні ключові функції:

- розгляд скарг та надання правової допомоги шляхом прийому та розслідуванню індивідуальних та колективних скарг щодо дискримінації, надання жертвам безоплатної юридичної консультації та, у деяких випадках, представництво їхніх інтересів у суді;
- системний моніторинг виконання антидискримінаційного законодавства, підготовка щорічних звітів для парламенту та уряду, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення політики та законодавства;
- застосування принципу гендерного мейнстрімінгу активно просуває інтеграції гендерного підходу, що стосуються оцінки впливу політик на жінок і чоловіків у всі сфери державної політики – освіта, бюджет, безпека, економіка.
- підвищення рівня обізнаності громадян та роботодавців про права і обов'язки у сфері гендерної рівності.

У Європейському Союзі створення незалежних органів, відповідальних за гендерну рівність, є обов'язковою вимогою за мандатом ст. 13 Директив ЄС, наприклад, щодо рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної підготовки.

Кожна держава-член ЄС зобов'язана створити один або кілька таких органів. Вони можуть бути вузькоспеціалізованими – лише гендер або охоплювати всі ознаки дискримінації.

Наприклад в Швеції уповноважений проти дискримінації це багатофункціональний орган, який розглядає справи про дискримінацію за всіма ознаками, включаючи стать, та має повноваження звертатися до суду з позовами від імені потерпілих.

Європейський інститут гендерної рівності – агенція яка відіграє ключову роль у зборі зіставних даних по всьому Союзу, розробці індикаторів та інструментів для оцінки гендерної рівності, наприклад, Гендерний індекс ЄС EIGE надає науково обґрунтовану базу для прийняття політичних рішень.

У Північній Америці ці інституції також є незалежними та поєднують правозахисну і квазі-судову функції:

Канадські комісії з прав людини на федеральному рівні та в провінціях є незалежними органами, які здійснюють нагляд за Законом про права людини.

Комісії мають повноваження проводити розслідування, застосовувати медіацію та, у разі необхідності, направляти справи до Трибуналу з прав людини, який ухвалює обов'язкові до виконання рішення, включаючи компенсацію жертвам дискримінації.

Хоча не існує єдиного Гендерного омбудсмена у європейському стилі, функції контролю та правозастосування у сфері праці покладаються на Комісію з рівних можливостей зайнятості. Цей федеральний орган розслідує скарги на дискримінацію на робочому місці, включаючи сексуальні домагання та нерівну оплату, і має право подавати позови до суду.

Одним із найважливіших результатів діяльності цих інституцій є вплив на розподіл тягаря доказування у справах про дискримінацію. Завдяки їхній роботі, у багатьох західних юрисдикціях запроваджено принцип, згідно з яким позивачці достатньо навести ймовірні докази дискримінації, після чого тягар доказування відсутності дискримінації переходить на відповідача – роботодавця або

державний орган. Це значно підвищує шанси жінок на успішний захист своїх прав у суді.

Важливим є механізм застосування позитивних дій у політичній та економічній сферах.

Принцип позитивних дій, або, як їх часто називають, квот, виходить із визнання того, що формальна рівність, тобто заборона дискримінації є недостатньою для подолання багатовікових структурних бар'єрів та усунення історичної недопредставленості жінок у владі та економіці. Позитивні дії – це тимчасові, цільові заходи, спрямовані на прискорення досягнення фактичної гендерної рівності.

Багато європейських країн запровадили квотування як найдієвіший спосіб підвищення представництва жінок у парламентах та місцевих радах.

Законодавчі квоти введені у Франції, Бельгії та Іспанії.

Франція є лідером у застосуванні жорстких законодавчих квот. Закон про паритет, який було прийнято у 2000 році, вимагає від політичних партій дотримуватися рівного представництва – 50/50 у списках кандидатів на виборах. Партії, які не дотримуються цього принципу, отримують фінансові санкції у вигляді скорочення державного фінансування.

В Іспанії законодавством встановлено, щоб жодна стаття не становила менше 40% від списку кандидатів.

У країнах Скандинавії квоти є внутрішньою політикою великих політичних партій, що гарантує значний рівень жіночого представництва без прямого законодавчого втручання [52].

Корпоративні квоти спрямовані на подолання «скляної стелі» та збільшення кількості жінок у керівних органах приватних і державних компаній.

Норвегія стала першою країною у світі, яка у 2003 році запровадила обов'язкову 40% квоту для представництва жінок у наглядових радах публічних акціонерних компаній. Недотримання цієї вимоги загрожує ліквідацією компанії.

Німеччина у 2016 році запровадила обов'язкову 30% квоту для наглядових рад великих компаній.

Франція вимагає не менше 40% представництва обох статей у радах директорів [54].

На відміну від Європи, США та Канада значно рідше використовують жорсткі законодавчі квоти через сильні традиції індивідуалізму та обережне ставлення до affirmative action (позитивної дискримінації) з боку судів.

У США позитивні дії переважно використовуються для корекції історичної нерівності у сфері освіти та зайнятості, але рідко застосовуються як жорсткі гендерні квоти в політиці чи корпоративному управлінні.

Деякі штати, наприклад Каліфорнія, стали винятком, запровадивши законодавство, що вимагає мінімального рівня представництва жінок у радах директорів компаній, зареєстрованих у штаті.

Зарубіжний досвід довів, що позитивні дії є ефективним інструментом для швидкого подолання структурних бар'єрів. Жорсткі законодавчі квоти у політичній та економічній сферах, особливо європейська модель, демонструють пряму кореляцію між правовим імперативом та збільшенням фактичного представництва жінок на керівних посадах.

Заслуговують на увагу ефективні моделі протидії насильству за ознакою статі та цифровій дискримінації.

Провідні демократичні держави визнали, що гендерна рівність неможлива без фізичної та психологічної безпеки жінок. Тому вони розробили спеціалізоване законодавство, яке криміналізує не лише традиційні форми насильства, а й нові його прояви у цифровому просторі.

Основною правовою рамкою для більшості країн Ради Європи та ЄС є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Конвенція зобов'язує держави-учасниці криміналізувати усі форми насильства за ознакою статі, включаючи:

- психологічне насильство;
- переслідування;
- сексуальне насильство, включаючи зґвалтування.

Конвенція вимагає від держав створення комплексної системи захисту: безкоштовні "гарячі лінії", достатня кількість притулків або шелтерів, забезпечення негайної захисної дії, наприклад терміновий заборонний припис, який може винести поліція.

З розвитком технологій з'явилися нові форми гендерно зумовленого насильства, на які західне законодавство оперативно відреагувало – криміналізація "Помсти порнографією".

Велика Британія вперше в Європі запровадила спеціальний злочин за поширення інтимних зображень без згоди особи, з наміром заподіяти страждання.

Такі штати США як Каліфорнія та Техас, мають окремі закони, що криміналізують несанкціоноване поширення інтимних зображень.

Німеччина дозволяє судам видавати захисні накази, які забороняють агресору не лише фізично наближатися до жертви, але й контактувати з нею через інтернет, соціальні мережі чи електронну пошту.

В Європейському Союзі Закон про цифрові послуги, DSA посилює відповідальність великих онлайн-платформ за контент, що розпалює ненависть та кібербулінг, що опосередковано сприяє захисту жінок. Створюються спеціалізовані суди або вводяться обов'язкові тренінги для суддів, прокурорів та поліції щодо роботи з гендерною проблематикою та травмою. Це допомагає уникнути повторного травмування жінок у процесі судочинства.

Зарубіжний досвід демонструє, що ефективний захист вимагає комплексного правового реагування від ратифікації Конвенцій до розробки цільового законодавства, що криміналізує нові форми насильства у цифровому просторі, та інституційної підготовки правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

2.1. Організаційно-правові механізми захисту прав жінок.

Ефективний захист прав жінок в Україні забезпечується через комплекс організаційно-правових механізмів, які включають як нормативно-правові засади, так і діяльність спеціалізованих державних інституцій. Ці механізми спрямовані на перехід від декларативної до фактичної гендерної рівності.

Правовий механізм захисту ґрунтується на ієрархічній системі актів, інтегрований з міжнародним правом.

Перше місце в системі займають Конституційні гарантії. Фундамент захисту закладено в Основному законі держави – Конституції України. Стаття 24 проголошує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, незалежно від статі. Конституція прямо забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою статі. Це положення є нормою прямої дії та слугує основою для всіх подальших законодавчих актів.

Друге місто посідає профільне законодавство. Ключовим спеціальним актом є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цей Закон визначає такі ключові поняття як гендерна дискримінація, позитивні дії, сексуальні домагання. Встановлює юридичні гарантії рівності в таких сферах як зайнятість, оплата праці, політична участь та державна служба. Забезпечує правову базу для судового захисту, зокрема, право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої дискримінацією.

На третьому місці міжнародно-правова інтеграція. Важливим елементом цього правового механізму є імплементація міжнародних стандартів, а саме ратифікація Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству. Імплементація міжнародних стандартів зобов'язала

Україну привести національне законодавство та практику до міжнародних вимог, особливо у сфері протидії гендерно зумовленому насильству.

Становлення України як європейської демократичної держави нерозривно пов'язане з інституціоналізацією гендерної рівності та забезпеченням повного й ефективного захисту прав жінок. На відміну від формалізму радянської доби, сучасний етап вимагає створення дієвої, гендерно-чутливої правової системи, здатної відповідати як національним потребам, так і високим міжнародним стандартам. Як вже було зазначено в основі цього процесу лежить конституційний фундамент країни, який встановлює не лише рівність прав і свобод, а й закладає обов'язок держави щодо їх фактичного забезпечення.

Подальша розбудова цієї бази відбулася через прийняття профільного законодавства, зокрема Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цей Закон забезпечив необхідне правове визначення ключових концепцій, таких як пряма і непряма гендерна дискримінація, а також легалізував застосування позитивних дій для усунення дисбалансу.

Однак успіх будь-якої правової реформи вимірюється її фактичною ефективністю, а не лише наявністю норм. Аналіз сучасного стану виявляє системні проблеми реалізації, що створюють значний розрив між законодавчими деклараціями та правозастосовною реальністю. Це особливо помітно у сфері боротьби з домашнім насильством, де високий відсоток звернень контрастує з низькою ефективністю інструментів вторинної превенції – корекційних програм.

Крім того, повномасштабна військова агресія додала гострих специфічних викликів для системи захисту. Необхідний глибокий аналіз правового забезпечення та реагування на гендерно зумовлене насильство, що виникло в умовах воєнного стану, а також на проблеми захисту прав внутрішньо переміщених жінок.

Таким чином, критична оцінка чинних правових засад, виявлення системних перешкод та формулювання перспектив вдосконалення національних механізмів є необхідною умовою для досягнення фактичної гендерної

справедливості та наближення української правової системи до європейських вимог.

Формування ефективних організаційно-правових механізмів захисту прав жінок в Україні неможливе без глибокого розуміння та досконалого володіння їхніми концептуальними, категоріальними та правовими основами.

Організаційний механізм включає діяльність державних органів, спеціалізованих інституцій та органів місцевого самоврядування, які забезпечують виконання законодавства та представлені в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Інституція	Основна Функція	Роль у Захисті
Верховна Рада України	Законотворення та контроль	Прийняття та вдосконалення гендерно-чутливого законодавства.
Уповноважений ВРУ з прав людини (Омбудсман)	Парламентський контроль	Розгляд індивідуальних скарг на дискримінацію; моніторинг дотримання гендерної рівності органами влади.
Орган, відповідальний за формування гендерної політики (Кабмін)	Координація та політика	Розробка Національних планів дій, забезпечення принципу гендерного мейнстрімінгу (Gender Mainstreaming) в усіх секторах державної політики.
Місцеві органи влади	Виконавча та превентивна діяльність	Створення притулків (шелтерів), забезпечення роботи корекційних програм для кривдників, надання соціальних послуг.
Судова система	Правозастосування	Розгляд справ про дискримінацію та насильство; видача термінових заборонних приписів.

Важливими є механізми спеціальних дій та правозастосування, ефективність яких залежить від застосування таких конкретних інструментів:

- терміновий заборонний припис: інструмент, що застосовується поліцією для негайного припинення домашнього насильства шляхом відсторонення кривдника від житла на термін до 10 діб, навіть якщо він є власником;

- корекційні програми: заходи вторинної превенції, які мають бути обов'язковими для кривдників з метою зміни їхньої поведінки та запобігання рецидивам;

- гендерний мейнстримінг: стратегічний організаційний підхід, що передбачає обов'язкове врахування гендерних наслідків будь-якого запланованого політичного рішення – закону, програми або бюджету, перш ніж воно буде ухвалене.

Організаційно-правові механізми захисту прав жінок в Україні є багаторівневою структурою, яка включає чітку законодавчу базу, розгалужену систему інституцій та конкретні інструменти правозастосування. Подальше підвищення ефективності цих механізмів вимагає посилення міжвідомчої координації, подолання латентності злочинів та фактичної імплементації міжнародних зобов'язань.

Україна постала перед подвійним викликом, з одного боку, це необхідність гармонізації національного права з європейським *acquis*, де гендерна рівність є однією з фундаментальних і невід'ємних цінностей. З іншого боку, повномасштабна військова агресія, яка спричинила безпрецедентну соціальну та економічну кризу, залишила без домівок тисячі українок та сотні позбавила життя. Війна не просто загострила існуючу соціальну нерівність, але й породила нові ризики множинної дискримінації та унікальні форми гендерно зумовленого насильства, що вимагає від держави не декларативного, а конкретного переосмислення юридичної природи та обсягу прав жінок.

Особливої уваги потребує концепція гендерної рівності та необхідності переходу від формальної рівності, зафіксованої в законах, до фактичної рівності. Досягнення фактичної рівності вимагає від держави вжиття рішучих дій, які включають механізми таких спеціальних тимчасових заходів як квотування та спеціальні програми підтримки, що є законними інструментами для

вирівнювання стартових можливостей. Теоретичне осмислення цих концептуальних засад дозволяє оцінити відповідність українського законодавства міжнародним стандартам Стамбульської конвенції та Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 18 грудня 1979 року і є одним із ключових міжнародних договорів у сфері прав людини. Україна ратифікувала цю Конвенцію у 1980 році і зробила її норми частиною національного законодавства. Головна мета цієї Конвенції юридично визначити, що таке дискримінація щодо жінок, зобов'язати країни її ратифікувати та вжити всіх необхідних заходів для ліквідації дискримінації жінок у всіх сферах життя, а також визначити ефективність національних інституційних механізмів у забезпеченні гендерної справедливості.

Забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя є невід'ємним елементом становлення України як демократичної держави, що послідовно дотримується принципів верховенства права та поважає права людини й основоположні свободи.

Рівність прав жінок і чоловіків визнана одним із фундаментальних принципів на міжнародному рівні, що закріплено у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Україна послідовно долучається до провідних міжнародних ініціатив, що підтверджується такими діями:

- ратифікація ключових міжнародних договорів, зокрема Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) у 1980 році та її Факультативного Протоколу [38];

- приєднання до Пекінської декларації та Платформи дій у 1995 році, що визначила стратегічні цілі для покращення становища жінок у світі [31];

- підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році, яка накладає на Україну конкретні зобов'язання щодо забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у сферах зайнятості, освіти, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень [48].

Крім того, підвищення суспільного розуміння завдань державної політики у сфері гендерної рівності безпосередньо сприяє досягненню глобальних цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. Україна підтвердила свою відданість цим цілям, зокрема Цілі 5 – забезпечення гендерної рівності, відповідно до Указу Президента України № 722 від 2019 року [43].

Таким чином, захист прав жінок та просування гендерної рівності є не лише внутрішньою потребою демократизації, але й прямим міжнародно-правовим та стратегічним зобов'язанням України на шляху до європейської інтеграції та сталого розвитку [42].

У звіті про розширення ЄС за 2025 рік зазначено, що гендерне насильство залишається критичною проблемою в Україні. Єврокомісія рекомендує посилити доступ до спеціалізованих служб підтримки та інфраструктури для жертв гендерно зумовленого насильства, домашнього насильства та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, і підвищити обізнаність про них, а також забезпечити стабільне бюджетне фінансування довгострокової підтримки та реабілітації [7].

В Україні щомісяця документують тисячі звернень до поліції про випадки домашнього насильства. На профілактичному обліку в Національній поліції перебувають понад 100 тисяч кривдників.

Постраждали – переважно жінки і діти, які нерідко роками живуть у страху та приниженні і які часто не розповідають про домашнє насилля, з яким стикаються, бо не бачать виходу, а інколи й не розуміють, що дії проти них є злочином.

На шляху євроінтеграції Україна почала ухвалювати закони на захист постраждалих від домашнього насильства, деякі ініціативи ще розглядають у парламенті.

За даними ПРООН, озвученими у 2022 році, від фізичного домашнього насильства в Україні постраждало близько 2 млн людей, а щороку гинуть близько 600 жінок. У понад 80% випадків – це насильство чоловіків щодо жінок.

За 2024 рік до омбудсмана надійшло близько 260 звернень щодо питань, пов'язаних із домашнім насильством. У 2023 році їх було менше у понад 2 рази, повідомив представник омбудсмана з рівних прав і свобод прав національних меншин політичних та релігійних поглядів Олександр Осіпов під час круглого столу “Домашнє насильство: правовий захист жінок в Україні та за кордоном”, який відбувся в Києві у березні 2025 року [29].

Проблема домашнього насильства залишається однією з найбільш гострих загроз для реалізації прав жінок в Україні. Навіть до повномасштабної агресії, за неофіційними оцінками, кожна третя жінка в Україні потерпала від домашнього насильства, що свідчить про глибоко укорінену системну проблему.

За даними, оприлюдненими Омбудсманом України за підсумками 2025 року, масштаб проблеми підтверджується офіційною статистикою.

Із понад 90 тисяч зафіксованих звернень щодо домашнього насильства, близько 75% надійшло саме від жінок. При цьому слід розуміти, що ця картина є неповна, оскільки значна частина випадків залишається незафіксованою.

На обліку перебувало понад 77 тисяч кривдників, щодо яких поліція винесла 51 тисячу термінових заборонних приписів. Це демонструє активну реакцію правоохоронних органів на факт звернення.

Критичним показником, що свідчить про неефективність превентивних заходів, є вкрай низька частка реальної роботи з кривдниками. Лише 2051 особу направили на обов'язкову корекційну програму і тільки 604 людини реально пройшли її повний курс.

Незважаючи на наявність профільного законодавства та ратифікацію Стамбульської конвенції, ці дані висвітлюють значний провал у механізмі запобігання та корекції. Високий відсоток винесених заборонних приписів свідчить про реагування на наслідки, тоді як вкрай низький показник проходження корекційних програм (менше 1% від кількості кривдників на обліку) демонструє відсутність системного підходу до усунення причин насильства та недостатню ефективність інструментів вторинної превенції.

“Це може свідчити, що ситуація погіршилась, оскільки країна перебуває у стані війни, або, можливо, люди стали отримувати більше інформації про допомогу і перестали мовчати”, – припустив О. Осіпов. За його словами, основні питання, з якими зверталися до Уповноваженого ВР з прав людини: притягнення кривдників до відповідальності, одержання гарантованої допомоги і порушення права на інформацію [29].

Поняття домашнього насильства значно ширше, ніж просто фізичне побиття чи тілесні ушкодження, зауважує в коментарі ZMINA директорка представництва HealthRight International – “Право на здоров’я” в Україні та виконавча директорка МБФ “Українська фундація громадського здоров’я” Галина Скіпальська. “Йдеться про різні форми насильства, які можуть бути непомітними ззовні, але не менш руйнівними для людини. Коли говорять про насильство, це не лише про синці”, – звертає увагу вона.

Експертка пояснила, що включає поняття “домашнє насильство”:

- психологічне насильство – образи, приниження, маніпуляції, погрози, контроль, залякування, ізоляція від родичів, друзів або суспільства, знецінення, заборона самовираження. Така форма насильства поступово руйнує самооцінку людини, позбавляє віри в себе та здатності чинити опір;

- економічне насильство – контроль над фінансами, заборона працювати або навчатися, примус до роботи, повна фінансова залежність від кривдника, позбавлення доступу до ресурсів, навіть до базових речей – їжі, одягу, медикаментів. Це глибоко впливає на можливість постраждалої особи ухвалювати самостійні рішення і будувати своє життя;

- сексуальне насильство – примус до сексуальних стосунків або сексуальних дій без згоди, у тому числі у шлюбі або партнерстві. Це може також включати примус до приниження гідності, використання сексуальності як інструменту тиску або покарання;

- переслідування – стеження, погрози, небажані контакти, переслідування онлайн і в реальному житті, надмірна нав’язливість, яка викликає страх або

психологічний дискомфорт. Це є частою формою тиску після спроби припинити стосунки з кривдником.

Такі форми насильства часто виникають у контексті родинних або близьких стосунків – між подружжям, партнерами, батьками і дітьми, братами й сестрами, іншими членами родини чи співмешканцями. Часто люди і не знають, що насильство може бути різним.

Домашнє насильство зазвичай має системний і повторюваний характер, часто говорять, що воно циклічне: воно не є разовим проявом агресії, а частиною моделі контролю й домінування, ґрунтується на нерівності та дисбалансі сили-влади-контролю, яка формується роками та повторюється по колу, – пояснює вона.

Домашнє насильство завдає шкоди не лише фізичному здоров'ю, а й серйозно впливає на психіку постраждалих.

Особливо вразливою категорією є діти, які зростають у родинях, де є насильство. Навіть якщо воно не має безпосереднього впливу на дітей, але постійне перебування в атмосфері страху, агресії й приниження формує глибокі психологічні травми, які можуть проявлятися в дорослому віці. Тому діти, які є свідками насильницьких дій, прирівнюються до постраждалих.

Постраждалі від домашнього насильства нерідко замовчують свій досвід через страх, сором, емоційну або фінансову залежність, відсутність підтримки.

Домашнє насильство – це не приватна справа. Це порушення прав людини, яке потребує рішучої відповіді з боку держави та суспільства.

Тільки завдяки комплексному підходу, з урахуванням законодавчих, соціальних, психологічних та правозахисних аспектів, можна захистити кожну людину, яка постраждала, і змінити ситуацію на системному рівні.

Зростання кількості адміністративних протоколів щодо домашнього насильства, які щороку фіксують органи Національної поліції, свідчить про певний прогрес у виявленні випадків і про готовність суспільства говорити про проблему.

Постраждалі від домашнього насильства мають право на низку видів допомоги, що передбачені як державними механізмами, так і ініціативами неурядових організацій. Йдеться не лише про фізичний захист, а й про комплексну підтримку, яка допомагає людині повернути контроль над власним життям, відновити гідність і самостійність. Зокрема:

- тимчасове безпечне місце перебування, де постраждала особа може отримати прихисток у притулку чи кризовій кімнаті, перебуваючи в безпеці та із базовими умовами для життя;
- безоплатне отримання соціальних послуг, включно з юридичною, медичною, соціальною та психологічною допомогою відповідно до потреб постраждалої особи;
- оперативний і дієвий захист від повторного насильства: право звертатися до відповідних служб особисто або через представника, гарантії конфіденційності, поваги до людської гідності, а також можливість обрати спеціаліста за статтю, у разі доступності такої опції;
- право на відшкодування збитків і шкоди, завданої кривдником, а також отримання інформації про рішення суду або поліції щодо нього;
- загальне дотримання прав людини, визначених як українським, так і міжнародним законодавством у сфері запобігання домашньому насильству. Йдеться не лише про реагування, а й про створення умов для реального відновлення через безпечний простір, фаховий супровід і довготривалу підтримку [40].

Варто зазначити, що Україна виконавши резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир і безпека» продемонструвала гідні успіхи у оперативному ухваленні політичних рішень і забезпеченні участі жінок у обороні країни, правозахисній діяльності та у інших важливих сферах діяльності, але на практиці повільно реалізує порядок денний. У чверть вікові роковини Резолюції 1325 повинно вже вийти за рамки сприйняття України як країни, що обтяжена патріархальним багажем та визнати активну громадську позицію жінок і сучасну правову базу. Підтримка українських жінок, що несуть місію миротворців,

низових активісток і правозахисниць питання не лише гендерне, це також і ключовий компонент сталої європейської безпеки і важливий необхідний крок для справедливості і балансу майбутнього відновлення [44].

2.2. Національне законодавство як основа забезпечення захисту прав жінок

У теорії прав людини рівність та недискримінація визнаються ключовими та фундаментальними принципами побудови правової системи та формування правового статусу особи. Забезпечення їхнього неухильного дотримання і наповнення реальним змістом є основним завданням як сучасного громадянського суспільства, так і демократичної правової держави. Право на захист від дискримінації, у свою чергу, покликане гарантувати кожній особі рівні та чесні умови доступу до всіх можливостей, які пропонує суспільство.

Становлення правових засад захисту прав жінок в незалежній Україні є прямим наслідком вибору державою європейського та демократичного вектору розвитку, який ґрунтується на принципах універсальності прав людини та верховенства права. На відміну від формальної та ідеологічно обумовленої рівності радянського періоду, сучасна українська держава прагне забезпечити фактичну гендерну рівність через комплексне та системне законодавство.

На сучасному етапі розвитку України, визначеному стратегічним курсом на набуття повноправного членства у Європейському Союзі та НАТО, виникає нагальна необхідність перегляду та узгодження змісту всіх національних законодавчих актів із актами міжнародного права та правом ЄС. Потреба в кардинальному удосконаленні особливо актуалізувалася після ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами – Стамбульської конвенції. Це вимагає приведення у відповідність правових актів, які регулюють

питання недопущення дискримінації та забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя [8].

Національне законодавство, як основа забезпечення захисту прав жінок, регулюється комплексною системою актів, які охоплюють як загальні принципи рівності, так і спеціальні механізми захисту від дискримінації та насильства.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» став фундаментальною основою національної гендерної політики, забезпечивши перехід від декларативної рівності до створення правових механізмів для її реалізації. Його прийняття було критично важливим для виконання міжнародних зобов'язань, зокрема за Конвенцією CEDAW [35].

Закон вніс у національне правове поле низку принципово нових концепцій, вперше чітко розмежувавши та визначивши пряму дискримінацію – менш сприятливе ставлення для однієї статі та непряму дискримінацію – формально нейтральні правила, що створюють менш сприятливе становище для однієї статі.

Законодавчо закріплено право на застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу та досягнення фактичної рівності, наприклад, у сфері влади чи управління.

Закон чітко визначає сексуальні домагання як форму дискримінації за ознакою статі, що створює підстави для притягнення до юридичної відповідальності.

Він забезпечує правову базу для захисту в суді, передбачаючи можливість оскарження рішень та право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає загальні правові засади для запобігання дискримінації за різними ознаками, включно зі статтю [37].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» є ключовим для захисту жінок від усіх форм домашнього насильства:

- фізичного;
- психологічного;
- економічного;

– сексуального.

Він запровадив такі ефективні інструменти, як терміновий заборонний припис, обмежувальний припис та, що є проривом, обов'язкове направлення кривдників на корекційні програми [29].

Кримінальний кодекс України, Кодекс про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України та Закон України «Про протидію торгівлі людьми» встановлюють відповідальність та регулюють рівні права у сфері праці, сім'ї та протидії експлуатації [11, 12, 28, 41].

Особливої актуальності питання національного законодавства набуває в умовах повномасштабного збройного конфлікту. У таких умовах регулювання прав людини переходить під юрисдикцію міжнародного гуманітарного права. Його основні положення закріплені у чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року та Додаткових протоколах до них. Ці універсальні договори регулюють відносини між державами у період збройної боротьби, встановлюючи абсолютні заборони щодо посягання на життя, фізичну недоторканність, гідність та взяття заручників [5, 17, 18, 20].

На відміну від України, яка неухильно виконує всі норми та принципи міжнародних договорів, російська федерація їх ігнорує, вчиняючи нескінченні порушення правил і звичаїв війни. Це призводить до того, що права і свободи українських громадян залишаються порушеними та незахищеними. При цьому, національна правова система враховує цю ситуацію: частина 2 статті 64 Конституції України чітко визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав, що є конституційно дозволеним відступом на час дії особливого режиму.

Комісар Ради Європи з прав людини Дуня Міятович наголошує на невідкладній потребі захисту жінок в Україні, багато з яких не змогли евакуюватися або загинули внаслідок непрямих наслідків війни, зокрема через неможливість отримати належну медичну допомогу. Звіт ООН Жінки та організації CARE підтверджує, що жінки, які очолюють домогосподарства та

стають лідерами у своїх громадах, водночас залишаються значною мірою виключеними з офіційних процесів прийняття рішень щодо гуманітарної допомоги та миротворчості [39].

У нинішній ситуації особливо вразливими групами є жінки, які стикаються зі специфічними ризиками, пов'язаними з конфліктом. До них відносяться:

- жінки в районах, де тривають військові операції, та ті, хто перебуває під високим ризиком сексуального насильства та наруги, зокрема з боку озброєних осіб;
- особи з обмеженою мобільністю до яких відносяться жінки похилого віку та особи з інвалідністю:
- соціально уразливі групи – жінки-роми, жінки, які живуть з ВІЛ/СНІД або вживають наркотики, та які мають ускладнений доступ до лікування;
- вагітні та годуючі жінки, жінки-учасниці бойових дій які знаходяться у ризику полону;
- внутрішньо переміщені жінки;
- трансгендерні та небінарні особи, які стикаються з переслідуваннями та дискримінацією.

Заслужують увагу ключові заборони міжнародного гуманітарного права.

Так, Женевські конвенції встановлюють абсолютні заборони щодо посягання на життя та фізичну недоторканність людини, всі види вбивств, каліцтво, жорстоке поводження, тортури та катування;

- взяття заручників, посягання на людську гідність – образливе та принизливе поводження;
- незаконне засудження та покарання – застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином, із дотриманням необхідних судових гарантій.

Принципи забезпечення прав і свобод людини і громадянина закладені як в основі національного законодавства України, так і в Європейській конвенції з прав людини. Однак, частина 2 статті 64 Конституції України чітко визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі

обмеження прав із зазначенням строку дії цих обмежень, що є конституційно дозволеним відступом від деяких прав на час дії особливого режиму.

Звіт структури ООН Жінки та організації CARE «Швидкий гендерний аналіз ситуації в Україні» підтверджує, що жінки зіштовхуються з великими труднощами у питаннях здоров'я та безпеки [19, 21].

В умовах, коли чоловіки йдуть на військову службу, жінки беруть на себе лідерство. Вони очолюють домогосподарства, стають лідерами у своїх громадах та в низових гуманітарних і правозахисних ініціативах.

Національне законодавство України сформувало багатокomпонентну правову базу для захисту прав жінок, яка ґрунтується на конституційному принципі рівності та недискримінації і є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу. Незважаючи на значні законодавчі досягнення, які вивели Україну на рівень, що відповідає міжнародним стандартам, існують системні прогалини, що вимагають негайної уваги. Йдеться про необхідність додаткової гармонізації з правом ЄС та посилення протидії новим формам гендерно зумовленого насильства, зокрема, в кіберпросторі, а також про фактичну імплементацію Стамбульської конвенції. Цей критичний аналіз закладає основу для дослідження перспектив та ефективності правозастосування у найбільш складних умовах збройного конфлікту.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

3.1 Оптимізація взаємодії суб'єктів як ключовий фактор ефективності протидії домашньому насильству

На тлі системних внутрішніх та зовнішніх викликів, пов'язаних із повномасштабною агресією та гібридними загрозами, питання забезпечення та захисту прав жінок в Україні набуває стратегічного значення. Аналіз правових засад, проведений у попередніх розділах, підтвердив наявність міцної нормативної бази яка ґрунтується на Конституції України, профільних законах та імplementованих міжнародних конвенціях. Водночас, він виявив і системні прогалини, що критично знижують ефективність державної політики в умовах надзвичайного стану.

Гібридні загрози створюють середовище, де такі традиційні виклики як домашнє насильство чи дискримінація у сфері праці поєднуються з новими, асиметричними ризиками: кібербулінгом, пропагандою, торгівлею людьми та ґендерно зумовленим насильством на окупованих територіях. Це вимагає від держави не просто збереження чинних механізмів, а їхньої кардинальної модернізації та адаптації до динамічних умов воєнного часу.

Ефективне функціонування правових механізмів захисту прав жінок неможливе без постійного, цілеспрямованого вдосконалення державної політики, яке має охопити як законодавчий, так і інституційний рівні. Це вимагає переходу від реагування на окремі випадки до системної, превентивної моделі управління ґендерною політикою.

За даними Національної поліції України (НПУ), проблема домашнього насильства залишається критичною і системною. Навіть в умовах повномасштабної військової агресії, що спричинила масову внутрішню міграцію та ускладнення комунікації, кількість зареєстрованих заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства залишається надзвичайно високою.

Протягом останніх років в Україні щороку реєструється понад 250 000 звернень, пов'язаних із домашнім насильством. Жінки становлять абсолютну більшість постраждалих, які звернулися по допомогу. Загалом, прослідковується стабільний тренд до зростання кількості офіційних звернень після 2020–2021 років, що частково свідчить про підвищення довіри до поліції та зниження толерантності до цього явища у суспільстві.

Незважаючи на високу кількість зареєстрованих випадків, лише незначна частина кривдників отримує покарання. Однак, у сфері кримінального переслідування спостерігається позитивна динаміка, пов'язана із запровадженням кримінальної відповідальності за систематичне домашнє насильство, ст. 126-1 Кримінального кодексу України.

У порівнянні з початковим періодом, до 2020 року кількість кримінальних проваджень щодо домашнього насильства, які перебувають на розгляді в судах, зросла у декілька разів. Це призвело до суттєвого збільшення кількості обвинувальних вироків, демонструючи, що правозастосовна система поступово адаптується до нових норм та посилює відповідальність за найбільш тяжкі форми домашнього насильства.

Проблема домашнього насильства є комплексною та має глибокі соціальні, культурні та безпекові складові.

За даними базових досліджень 67% жінок в Україні стверджували, що з 15 років зазнавали психологічного, фізичного чи сексуального насильства з боку партнера чи іншої особи.

Ці дані вказують на високу латентність проблеми, оскільки більшість жінок не звертаються до поліції навіть щодо найбільш серйозних випадків насильства. Крім того, значна частина суспільства, за деякими даними, понад 40% опитаних жінок все ще вважає, що насильство щодо дружини є приватною, сімейною справою, яка має вирішуватись всередині домогосподарства.

Така соціальна толерантність до насильства, поряд із поширеними насильницькими діями проти жінок – примус до статевих стосунків без згоди, розбещення, зґвалтування, кримінальні провадження щодо яких також

зростають, підкреслює критичну необхідність подальшого удосконалення як правових, так і превентивних механізмів державної політики. Крім того гостро постала проблема насильства з боку ветеранів, які повернулись з війни. З порушеною психікою вони не можуть керувати своїми емоціями, будь яка роздратованість або незадоволеність у побутових питаннях переростає в гнів і першими під «удар» попадають члени родини, а це насамперед жінки і діти. Для їх реабілітації необхідно розробляти та впроваджувати довгострокові програми реабілітації, при чому не тільки для самих ветеранів а й для членів їх родин.

Попри зростання кількості офіційних звернень, ефективність протидії насильству в Україні обмежується високим рівнем суспільної толерантності до цього явища. Дослідження, проведені Фондом народонаселення ООН в Україні, демонструють тривожні тенденції:

- майже половина населення – 46% жінок та 55% чоловіків вважає, що одноразовий інцидент фізичного насильства з боку чоловіка можна вибачити, якщо кривдник визнав свою провину та вибачився;

- більшість населення усвідомлює, що жінка може зазнати сексуального насильства з боку чоловіка, з яким вона перебуває у шлюбі або стосунках, станом на лютий 2024 р. так вважали 64% опитаних. Проте, майже кожна п'ята жінка вважає допустимим статевий акт без згоди між подружжям або партнерами, що спільно проживають.

Ці дані підкреслюють, що правові механізми мають працювати паралельно з превентивними програмами, спрямованими на докорінну зміну патріархальних установок та уявлень про недоторканність приватного життя.

Розвиток систем запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі у громадах безпосередньо залежить від достатнього бюджетування. На сьогодні зазначені заходи фінансуються за рахунок бюджетних коштів на трьох рівнях: національному, регіональному та місцевому.

Важливо відзначити, що раніше кошти на національному рівні не закладалися, а зараз спостерігається чітка тенденція до збільшення субвенцій громадам на розвиток спеціалізованих послуг для постраждалих (див. табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Рік	Обсяг субвенції (тис. гр.)	Примітка
2021	74 290,0	Початковий обсяг
2022	261 187,7	Значне зростання
2023	230 976,8	Високий рівень фінансування
2024	33 165,5	Зменшення, що, ймовірно, пов'язане з перерозподілом пріоритетів через військовий стан
2025	33 463,7	Планове фінансування

Це підтверджує, що політика боротьби з домашнім насильством стає пріоритетом державного фінансування.

До 2021 року кошти на реалізацію політики щодо запобігання домашньому насильству у регіональних бюджетах були майже відсутні. З набранням чинності низки підзаконних актів, які вимагають розробки регіональних цільових програм, бюджетування такої діяльності обласними структурами посилюється, але не в достатньому об'єму.

Обсяги місцевого фінансування значно відрізняються залежно від спроможності громади. У більшості випадків місцеві ресурси недостатні, що підтверджує критичну важливість державних субвенцій.

Реалізація політики вимагає обов'язкового залучення громадських, благодійних організацій та фондів. Неурядові формування відіграють роль «голосу постраждалих» та є каталізаторами розвитку громад.

Фонд народонаселення ООН в Україні надає комплексну підтримку містам і громадам у рамках проекту «Міста і громади, вільні від домашнього насильства», але на сьогодні ця підтримка надається лише декільком областям, в той час коли потрібно підтримувати всі області України. Для декількох областей

фінансування проектної діяльності недержавних організацій у реалізації так званої Дорожньої карти є необхідною та вдалою інвестицією у подолання насильства щодо жінок у регіонах, оскільки забезпечує спеціалізовану допомогу та підсилює спроможність місцевої влади.

Представлений План реалізації – Дорожня карта є результатом спільної роботи та консенсусу широкого кола зацікавлених сторін. Його створення ґрунтувалося на ґрунтовному опрацюванні статистичних даних щодо проблематики насильства у східному регіоні України та результатах трирічних досліджень. До процесу були залучені експерти у сферах психології, правоохоронної діяльності, державного управління та надання соціальних послуг, а також активісти та представники суб'єктів реагування з громад сходу України. Положення про "Дорожню карту" стосується плануванню та реалізації заходів у сфері протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в громадах, переважно у східних регіонах України, які мають високий ризик в умовах гібридних загроз.

Дана "Дорожня карта" є фактично Планом реалізації, або "пакетом послуг" на рівні громади, що був розроблений для посилення інституційної спроможності місцевих органів влади та партнерів у наданні якісних послуг постраждалим.

"Дорожня карта", або План реалізації, запропонована та розроблена у рамках спільних програм Організації Об'єднаних Націй, що фокусуються на життєво важливих послугах для жінок та дівчат, які зазнали насильства.

До ключових ініціаторів та партнерів відносяться:

- Фонд Народонаселення ООН в Україні, який є головним партнером та координатором та надає комплексну підтримку громадам в рамках реалізації проекту «Міста і громади, вільні від домашнього насильства»;
- Система ООН та міжнародні організації, розробка плану реалізації відбувалася у партнерстві з такими структурами, як ООН жінки, Всесвітня організація охорони здоров'я, Програма розвитку ООН та інші.

Критично важливим є залучення представників суб'єктів реагування до яких відносяться поліція, соціальні служби, громадські організації та експерти у сфері психології, правоохоронної діяльності та адміністрування, безпосередньо з цільових громад.

Процес розробки "Дорожньої карти" був комплексним та багатоетапним, що забезпечило її релевантність до локальних потреб, а саме:

- опрацювання наявних статистичних даних та результатів досліджень, які проводились протягом останніх років, із фокусом на проблематиці насильства у східному регіоні України;
- збір та узагальнення пропозицій від активістів та представників суб'єктів реагування з громад сходу;
- залучення висококваліфікованих експертів для узгодження пропозицій та їхньої відповідності міжнародним стандартам та національному законодавству.

Це забезпечило, що фінальний План реалізації є не просто теоретичним документом, а спільним продуктом широкого кола осіб, які щоденно докладають зусиль до розбудови системи протидії насильству.

"Дорожня карта" функціонує як практичний інструмент для забезпечення стандартів надання базових послуг та ефективної міжвідомчої координації.

В основі дії "Дорожньої карти" лежить міжнародно визнаний Пакет базових послуг ООН, який служить основою для допомоги країнам у виконанні їхніх міжнародних зобов'язань. Цей пакет визначає стандарти послуг, що надаються постраждалим такими основними секторами:

- охорона здоров'я: медична допомога, фіксація травм;
- соціальні служби: психологічна підтримка, супровід, притулки;
- правоохоронні органи: реагування, оцінка ризиків;
- правосуддя: безоплатна правова допомога, обмежувальні приписи.

Карта сприяє узгодженим та скоординованим діям усіх учасників: уповноважених органів державної влади, суду, соціальних, медичних, освітніх закладів та, що дуже важливо, неурядових організацій. Неурядові організації виступають «прискорювачами» розвитку громад і каталізаторами їх

спроможності, часто залучаючи донорські кошти та впроваджуючи новітні форми діяльності завдяки зменшенню бюрократії.

Формулювання Плану реалізації цілком відповідають українським законам і підзаконним актам. Це забезпечує спільне розуміння намірів та кроків усіма державними суб'єктами, що є критично важливим для ефективного функціонування системи в межах правового поля України.

Досвід протидії домашньому насильству однозначно свідчить, що жодна установа чи інституція не може впоратись із цією проблемою самотійно. Ефективна відповідь на домашнє насильство вимагає узгоджених дій багатьох різних учасників.

Ключові учасники, які мають об'єднувати зусилля, включають:

- уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування;
- правоохоронні органи та суд;
- соціальні, медичні та освітні заклади;
- органи та служби у справах дітей.

На практиці, особливо на місцевому рівні, виникають серйозні інституційні прогалини у виконанні законодавчих норм. Однією з таких критичних проблем є оцінка потреб постраждалих осіб.

Відповідно до законодавства, оцінювання потреб входить до повноважень загальних та спеціалізованих служб підтримки. Проте, на прикладі міста Харкова, виявлено неузгодженість у розподілі функцій. Центр соціальних служб для сім'ї та молоді обмежує свою діяльність особами віком до 35 років, посилаючись на поняття «молодь». Територіальні центри наполягають на проведенні оцінки потреб лише для осіб похилого віку, які вже звернулися до них за іншими соціальними послугами. Тому з метою оптимізації взаємодії суб'єктів які на державному рівні займаються питаннями протидії домашнього насильства потрібно прийняти заходи щодо попередження вікової дискримінації у наданні послуг категорії осіб похилого віку, як найбільш вразливим громадянам, які залишилися без належного реагування з боку органів державної влади.

Крім того потрібно повисити спроможність уповноважених осіб на місцевому рівні, які часто мають безліч інших посадових обов'язків, шляхом надання належного фінансування та транспорту, що значно підсилить організацію виїздів мультидисциплінарних груп до кожної постраждалої від домашнього насильства особи і повисить якість надання допомоги.

На законодавчому рівні необхідно розробити чіткий та уніфікований алгоритм проведення оцінки потреб постраждалих осіб загальними службами підтримки та не переводить міжвідомче реагування на випадки домашнього насильства у площину «особистих домовленостей». Такі дії суб'єктивного фактора на місцевому рівні будуть зміцнювати та покращувати системну та прогнозовану протидію домашнього насильства.

Особливої уваги заслуговує питання взаємного інформування про випадки домашнього насильства, яке, відповідно до законодавства, має проводитись не пізніше однієї доби. Сьогодні, на практиці виникає критична затримка з цього питання. Уповноважені соціальні особи повинні дізнаватися про випадок домашнього насильства не лише після того, як органи Національної поліції України завершили базові процесуальні дії – провели оцінку ризиків, склали протокол та поставили кривдника на профілактичний облік, а одночасно з ними, тому що ця процедура, відповідно до внутрішніх положень МВС, може тривати до 30 календарних днів і коли соціальний фахівець через такий значний проміжок часу приходить у сім'ю для проведення оцінки потреб, надання будь-яких соціальних послуг це часто стає недоречним і неактуальним. У багатьох випадках сім'я вже могла забути про інцидент або змінити місце проживання, що зводить нанівець зусилля соціальних служб. Це підтверджує, що затягування процедури інформування є однією з головних перешкод для оперативного та ефективного втручання соціальної системи.

Українське законодавство потрібно вдосконалювати у площині здійснення суворого контролю причетних органів та установ за невід'ємним правом постраждалої особи на безоплатне отримання відповідно до її потреб:

- соціальних послуг;

- медичної, соціальної, психологічної допомоги;
- безоплатної правової допомоги, згідно із Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [34].

Принцип безоплатності означає, що послуги не залежать від соціально-економічного становища постраждалих, а витрати покладаються на державу чи громаду. Уповноважена особа, видаючи направлення, підтверджує статус постраждалої особи та обґрунтовує цільове витрачання бюджетних коштів.

Ці гарантії узгоджуються з міжнародними нормами, зокрема Пакетом Базових Послуг розробленим об'єднаною програмою ООН у партнерстві з ЮНІСЕФ, ВООЗ, ЮНФПА та іншими структурами. Цей пакет визначає міжнародні стандарти надання життєво важливих послуг секторами охорони здоров'я, соціальних служб, правоохоронних органів та правосуддя і слугує «дорожньою картою» для виконання країнами міжнародних зобов'язань з ліквідації насильства щодо жінок і дівчат.

З огляду на виявлені інституційні та процедурні прогалини, зокрема, затримка інформування та неузгодженість в оцінці потреб, для забезпечення системної та ефективної протидії домашньому насильству (ДН) на законодавчому рівні необхідно визначити чітку регламентацію міжвідомчої співпраці шляхом встановлення взаємодіючих ланцюгів. Всі ланки міжвідомчої взаємодії – поліція, соціальні служби, медичні заклади та суди мають бути чітко встановлені та деталізовані на законодавчому рівні.

Необхідно розмежувати повноваження, визначити конкретні завдання та обсяг взаємодії для кожного суб'єкта, а також встановити конкретних виконавців та уповноважених осіб у кожній структурі.

Потрібно визначити уніфіковані форми взаємодії – стандартні протоколи, єдині форми актів та направлень для забезпечення послідовності дій. Це дозволить уникнути переведення реагування в площину «особистих домовленостей» на місцевому рівні.

Критично необхідно забезпечити повноцінне та безперервне функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства

та насильства за ознакою статі. Впровадження електронного документообігу та автоматизованого обміну даними між реєстром та суб'єктами реагування дозволить суттєво скоротити термін інформування соціальних служб про випадок насильства, забезпечуючи належне та своєчасне реагування протягом годин, а не днів чи тижнів.

Протидія домашньому насильству є критичним індикатором ефективності державної соціальної політики, особливо коли його ризики та латентність зростають в умовах воєнного стану.

Таким чином, удосконалення державної політики розглядається як стратегічний імператив, який забезпечить не лише виконання міжнародних зобов'язань, а й сприятиме стійкості українського суспільства та його успішній європейській інтеграції. Удосконалення політики не може ігнорувати необхідність роботи з першопричинами гендерної нерівності – подолання патріархальних стереотипів та забезпечення реальної участі жінок у процесах прийняття рішень, що є основою стійкої демократії та всебічного відновлення країни.

3.2. Напрями підвищення ефективності діяльності суб'єктів протидії домашньому насильству

Існуючі законодавчі норми щодо протидії насильству часто мають широке поле для трактування, однак, на жаль, практично не застосовуються або не забезпечують жертвам домашнього насильства належного рівня підтримки та захисту. Ситуація ускладнюється тим, що статистичний облік та моніторинг випадків ДН ведеться лише фрагментарно (в окремих регіонах або в рамках проектів), що суттєво перешкоджає проведенню якісного аналізу проблеми. Внаслідок переважаючих патріархальних традицій у суспільстві, а також недовіри до правоохоронних органів, більшість випадків сімейно-побутового

насильства замовчуються і виявляються лише на критичній стадії, коли існує загроза життю або вже настала смерть жертви. Виявляючи терпимість до насильства щодо жінок, держава та суспільство не лише не забезпечують дотримання прав жінок, гарантованих міжнародними угодами, але й не забезпечують рівного дотримання національного законодавства щодо всіх громадян. Акти насильства або загрози їх вчинення, незалежно від місця застосування (сім'я, громада) та того, чи здійснюються вони державою чи за її потурання, привносять у життя жінок почуття страху та відсутності безпеки, стаючи перешкодою для реалізації їхнього прагнення до рівноправності та розвитку. Розробка комплексного та багатодисциплінарного підходу до викорінення насильства в сім'ї, суспільстві та державі є не лише необхідністю, а й цілком досяжною метою. Ідея рівності, партнерства між чоловіками та жінками та поваги до людської гідності повинна бути інтегрована на всіх етапах процесу соціалізації. У цьому контексті доцільним є наступний перелік заходів, спрямований на боротьбу з насильством щодо жінок та його профілактику: створення національного механізму поліпшення становища жінок в Україні; розробка єдиної національної стратегії та плану дій щодо боротьби з насильством та надання допомоги його жертвам; створення єдиного координуючого державного органу, який здійснюватиме функції з організації державної політики у сфері запобігання насильству та його профілактики; приведення кримінального законодавства у відповідність до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та криміналізація домашнього насильства; розробка єдиного спеціального закону про профілактику та боротьбу з домашнім насильством; забезпечення обліку та статистики даних, що характеризують масштаб насильства щодо жінок (шляхом створення федеральної та регіональної баз даних); проведення просвітницької освітньої кампанії для населення, спрямованої на висвітлення проблеми сімейного насильства та його профілактику; організація гендерної освіти населення; надання різної державної підтримки соціальним установам та кризовим центрам, що надають допомогу жертвам насильства; організація спеціалізованих

навчальних курсів для всіх органів, включених у процес боротьби та профілактики домашнього насильства (зокрема, розробка регламенту роботи при зверненнях громадян); та організація механізмів щодо координації діяльності державних органів та громадських організацій у цій сфері [47].

Незважаючи на постійне оновлювання законодавства і значний прогрес у законодавчому забезпеченні рівноправності жінок в Україні, їхні права на практиці часто залишаються поза належним міжнародним та національним захистом. Життя жінок щодня ускладняється у зв'язку з воєнними діями російської федерації та різноманітними порушеннями, які включають фізичне та сексуальне насильство, економічний утиск, залякування та обмеження прав, що не завжди сприймаються суспільством як порушення прав людини. Крім того не відпрацьовано механізми покарання насильників, за діючим законодавством. Вони не може бути притягнені до покарання якщо це не призвело тілесних ушкоджень, а стосовно психологічного та економічного насильства покарання взагалі не передбачено. Ускладнює процес покарання і те, що жінки відмовляються звертатись до правоохоронних органів з письмовими заявами на своїх чоловіків. На ментальному рівні вважається що відносини між жінкою та чоловіком це справи сімейні і виносити їх за межі родини не потрібно. Саме через це насильники відчують безкарність за свої дії і продовжують знущатись над своїми жінками. Єдина допомога, зазвичай психологічна і іноді матеріальна сьогодні існує з боку міжнародних організацій. Жінки та дівчата можуть звертатись до психологів та відвідувати жіночі простори, де їм надають кваліфіковану психологічну допомогу та можливість дружнього спілкування.

Така ситуація є прямим наслідком глибоко вкорінених стереотипів, які сприяють високій прихованості домашнього насильства. Недовіра до правоохоронних органів та соціальна стигматизація змушують жертв замовчувати інциденти. Як наслідок, більшість випадків виявляється лише на критичній стадії, коли існує пряма загроза життю. Високий рівень насильства в сім'ї, латентність сексуального насильства та кількість вбивств жінок залишаються системною проблемою, що підриває основи безпеки. Відсутність

системного підходу до вирішення проблеми на державному рівні лише посилює цю тенденцію.

Виявляючи терпимість до насильства, держава не лише порушує принцип рівності всіх громадян, а й не виконує ключові міжнародні зобов'язання, закріплені такими документами, як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Стамбульська конвенція.

Акти насильства створюють у житті жінок почуття страху та відсутності безпеки, стаючи прямою перешкодою для їхньої реалізації та розвитку. Довгострокові та стійкі зміни можливі лише за умови, що боротьба з гендерними стереотипами та покращення становища жінок у всіх сферах поєднуються з політичною волею та комплексним багатодисциплінарним підходом. Ідеєю рівності, партнерства та поваги до людської гідності мають бути пронизані всі етапи соціалізації та освітні процеси.

Проведене дослідження виявило важливі інституційні недоліки, які потребують негайного усунення до яких можна віднести:

- законодавчі та організаційні дефекти, такі як недосконала нормативно-правова база та відсутність чітких, дієвих механізмів взаємодії між суб'єктами;
- дублювання повноважень, а саме наявність однакових повноважень у районних державних адміністрацій та виконавчих органів місцевого самоврядування не відповідає принципу правової визначеності і на практиці призводить до постійної плутанини та зниження ефективності;
- ресурсний та кадровий дефіцит;
- незадовільне матеріально-технічне та фінансове забезпечення органів публічної влади, що унеможливорює повноцінну роботу;
- дефіцит компетентного персоналу та низький рівень володіння працівниками уповноважених суб'єктів необхідними знаннями та навичками для роботи з потерпілими та кривдниками.

Для подолання цих критичних недоліків та забезпечення ефективного захисту прав жінок, необхідно здійснити такі кроки (див. табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Напрямок Реформи	Конкретні Заходи	Очікуваний результат
I. Інституційна Чіткість	Закріпити правові та організаційні методи взаємодії всіх суб'єктів з чітким розмежуванням їхніх функцій та повноважень.	Усунення дублювання повноважень та підвищення відповідальності.
II. Гармонізація та Оперативність	Привести у відповідність нормативно-правові акти щодо термінів взаємного інформування між поліцією та соціальними службами.	Забезпечення належного та швидкого реагування, запобігання латентності.
III. Облік та моніторинг	Запровадити в дію єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі.	Надання достовірних статистичних даних для аналізу та планування політики.
IV. Стратегічне планування	Створити єдиний координуючий державний орган та розробити єдину національну стратегію та план дій щодо боротьби з насильством.	Забезпечення системного, а не фрагментарного підходу до проблеми.
V. Превенція та освіта	Організувати спеціалізовані навчальні курси для всіх залучених органів та провести просвітницьку кампанію для населення (гендерна освіта).	Підвищення кваліфікації персоналу та зниження суспільної толерантності до насильства.

Реалізація цих заходів, особливо в умовах воєнного стану, є критично важливим інструментом для зміцнення демократичних інститутів та забезпечення стійкого характеру досягнутих змін.

Організаційний напрям удосконалення державно-правового забезпечення діяльності органів публічної влади має ключове значення і передбачає системну перебудову організації як самих органів публічної влади, так і механізмів їхньої взаємодії з громадськими організаціями.

Надзвичайно важливим завданням сьогодення є перехід від ліквідації наслідків домашнього насильства до його активного запобігання. Це вимагає, насамперед, популяризації Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», стимулювання як громадськості, так і органів публічної влади до його ефективної реалізації, і безумовно, підвищення рівня обізнаності громадян про свої права та обов'язки. Взагалі, робота з явищами, пов'язаними з насильством, повинна носити перш за все профілактичну спрямованість, а не орієнтуватись виключно на корекційні заходи.

Необхідно звернути особливу увагу на протидію явищу культури насильства в сучасному суспільстві загалом, що підживлюється поширенням у ЗМІ пропаганди жорстокості та деструктивним впливом відео- та ІТ-продукції. Важливо організувати широку роз'яснювальну роботу з метою зміни суспільних стереотипів щодо проблеми домашнього насильства та формування нульової нетерпимості до будь-яких його проявів.

Задля мети запобігання ДН заслуговує на запозичення закордонний досвід щодо оцінки ризиків домашнього насильства.

Наприклад, в Австрії в структурі поліції створене окреме управління ризиками, завдання якого полягає у виявленні, оцінці та здійсненні нагляду щодо осіб та ситуацій, які містять небезпеку ескалації насильства. Єдина мета його діяльності – скорочення ризику проявів насильства.

У Канаді також актуальним є питання створення відповідних систем оцінки ризиків на провінційному рівні.

Крім того, механізм оцінки ризиків може ефективно використовуватись для аналізу ефективності корекційного впливу на кривдника, який перебуває на профілактичному обліку. Це дозволить, наприклад, передбачити продовження терміну перебування на обліку, якщо показники оцінки ризику залишатимуться негативними.

В межах організаційного напрямку актуальними також є:

- сприяння діяльності громадських організацій та мотивування населення до проявів небайдужості;
- своєчасне інформування органів публічної влади про виявлені випадки домашнього насильства;
- приведення інформаційно-просвітницьких заходів та запровадження програм, спрямованих на корекцію суспільної правосвідомості та підвищення правової культури батьків;
- удосконалення кадрового та матеріального забезпечення діяльності органів публічної влади, оскільки недостатнє фінансування унеможливило повноцінне здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Ключовим елементом удосконалення системи є постійне підвищення професійної компетентності працівників органів публічної влади та рівня їхньої правової підготовки. Для цього необхідно терміново інтегрувати у програми навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціальні курси, присвячені роз'ясненню положень міжнародних документів про права людини та формуванню глибокого переконання, що права людини є найвищою цінністю. Вважаємо, що найбільш сучасною та ефективною формою навчання є тренінги. Така інтерактивна форма дозволяє приділити увагу як теоретичній складовій, так і критично важливому формуванню вмінь і навичок, зокрема щодо реагування на факти домашнього насильства, дотримання правил особистої безпеки під час припинення насильства, правильної юридичної кваліфікації вчинених діянь, складання відповідних процесуальних актів, взаємодії з іншими суб'єктами та здійснення профілактичної роботи з кривдниками. Закордонний досвід

переконливо підтверджує ефективність саме інтерактивних видів навчання, тобто під час здачі іспитів слухачі повинні практично довести свої навички у припиненні домашнього насильства у спеціально підготовлених ситуаціях. Усі дії фільмуються прихованими камерами та підлягають подальшій оцінці як самими слухачами так і викладачами. Крім того, доцільно запровадити систему якісної оцінки ефективності соціальних послуг, оскільки вони доволі часто реально не впливають на підвищення рівня життя сім'ї та не відповідають їхнім актуальним потребам, що призводить до негативних наслідків. В межах удосконалення кадрової складової, критично важливо звернути увагу на впровадження діяльності з попередження емоційного вигорання працівників, що здійснюють діяльність з протидії домашньому насильству. З часом, внаслідок постійного стресу, працівники можуть втрачати мотивацію до реагування, ставитися до випадків домашнього насильства більш формально, не надавати реальної допомоги, а переважно зосереджуватися на правильному оформленні документації. У зарубіжних країнах проблема емоційного вигорання працівників соціальних сфер, особливо правоохоронців, набула неабиякої актуальності, і здійснюється активний пошук методів профілактики цього явища. Вирішення даної проблеми є надзвичайно актуальним, має бути комплексним та вимагає об'єднання зусиль усіх органів публічної адміністрації, неурядових організацій та громадськості. Таким чином, своєчасне та якісне реагування уповноважених органів, установ та організацій, та застосування ними всіх можливих заходів у випадку вчинення домашнього насильства є запорукою формування здорового суспільства.

Довгострокові зміни у протидії насильству можливі лише за умови, що боротьба з гендерними стереотипами та робота з покращення становища жінок поєднується з політичною волею та комплексним багатодисциплінарним підходом, пронизаним ідеєю рівності, партнерства та поваги людської гідності на всіх етапах соціалізації.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, в межах якого було сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, аргументовано доведено необхідність суттєвого вдосконалення механізмів державної політики у сфері захисту прав жінок та протидії домашньому насильству. Домашнє насильство є глобальною суспільною проблемою, яка не залежить від віку, статі, рівня освіти чи матеріального забезпечення сім'ї, поширюючись на всі сфери людського існування.

З'ясовано, що зміна законодавства не зупинить це ганебне явище. Критичним аспектом є готовність самого суспільства говорити про домашнє насильство, а також бажання громадян застосовувати ненасильницькі способи вирішення конфліктних ситуацій.

Встановлено, що ключова проблема державної політики протидії домашнього насильства в Україні полягає у відсутності повноцінної реалізації комплексного інтегрованого підходу та значній обмеженості фінансових ресурсів, які спрямовуються на формування та реалізацію державної політики. Офіційні статистичні показники домашнього насильства, які подаються відповідними органами, не відповідають реальному стану речей, приховуючи негативні тенденції, пов'язані зі зростанням як кількісних, так і якісних показників правопорушень.

Визначено, що домашнє насильство це діяння, дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються у сімейному або побутовому колі, незалежно від місця проживання кривдника. Поряд із цим, значна частина громадян досі не усвідомлює, що насильством можна назвати будь-які дії, що принижують гідність людини.

На підставі узагальнення та аналізу досвіду зарубіжних країн з'ясовано, що успішна робота у сфері протидії домашнього насильства проводиться за такими основними напрямками як розуміння захисту від насильства як важливої частини державної політики; розроблення та прийняття національних законів, а також

державних і локальних програм, спрямованих на запобігання домашнього насильства та активна участь громадськості у даній сфері. Ключове значення у зарубіжній практиці відіграють спеціально розроблені стратегії, що включають освітньо-профілактичні програми, програми батьківської просвіти та програми психологічної реабілітації жертв насильства.

Визначено, що основними напрямками державної політики у сфері протидії домашнього насильства в Україні мають стати забезпечення комплексного підходу та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків, ефективне реагування на факти домашнього насильства через запровадження механізму взаємодії суб'єктів, надання допомоги, захисту та забезпечення відшкодування шкоди постраждалим особам, а також належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до відповідальності та зміна їхньої поведінки.

Проблема «невидимості» домашнього насильства в Україні є кричущою, оскільки вона засвідчує, насамперед, відсутність достовірної статистики. На жаль, в Україні досі не набула широкого застосування практика перевірки офіційних даних за допомогою альтернативних джерел. Більшість випадків залишаються латентними і не враховуються чинною системою реєстрації правопорушень, оскільки постраждалі особи найчастіше не скаржаться на протиправні дії щодо них.

Водночас, для підвищення обізнаності населення та розширення доступу до допомоги, продовжує створюватися багатостороння мережа веб-сайтів, онлайн-програм, додатків до смартфонів та сервісів, присвячених проблемі протидії домашньому насильству. Ці ресурси містять детальну інформацію про систему органів влади, до яких можна звернутися, а також іншу важливу інформацію, пов'язану із захистом прав. Крім того, запроваджено в діяльність низку «гарячих» ліній, де постраждалі можуть отримати фахові консультації.

Вважаємо за доцільне, що підвищення ефективності державного регулювання органів публічної влади щодо протидії домашньому насильству має здійснюватися через комплекс економічних та соціальних заходів, зокрема:

правове виховання громадян, підвищення матеріального рівня життя населення, ліквідацію безробіття, фінансування програм підтримки сім'ї та збільшення кількості спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

На підставі проведеного аналізу запропоновано:

- законодавчо закріпити правові та організаційні методи взаємодії всіх суб'єктів протидії домашньому насильству з чітким розмежуванням їхніх функцій та повноважень;

- розробити та затвердити плани невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема щодо виявлення фактів домашнього насильства, своєчасності реагування, інформування про такі факти, надання належної допомоги і захисту постраждалим особам, а також здійснення роботи з кривдниками;

- налагодити достатнє і якісне кадрове забезпечення, не допускаючи скорочення в системі органів та установ, та підвищити рівень професійного розвитку фахівців у цій сфері;

- актуалізувати показники та методики збору статистичної інформації щодо випадків домашнього насильства, а також забезпечити належне функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, включно зі збереженням та захистом даних Реєстру;

- продовжувати імплементувати принципи ненасильницької поведінки та недискримінації в освітній та виховний процес, формуючи у всіх учасників навички толерантної поведінки, та удосконалювати діяльність шкільної психологічної служби;

- забезпечити ефективне інформування населення про права осіб, постраждалих від домашнього насильства, механізми їхньої реалізації, послуги, які надають загальні та спеціалізовані служби підтримки, а також про відповідальність осіб, які вчинили насильство;

- забезпечити ефективний моніторинг та облік даних у сфері протидії домашнього насильства, визначення критеріїв оцінки ефективності діяльності суб'єктів цієї сфери та якості наданих послуг;

- підтримувати ініціативи громадськості з проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування у суспільстві нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, підвищення рівня обізнаності населення про форми, причини і наслідки ДН, види та способи одержання допомоги постраждалими особами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апаненко Н.В., Коваленко К.В. (2024). Особливості механізмів захисту прав жінок крізь призму міжнародних стандартів прав людини. *legal bulletin*, (№13), 35–40. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339x-2024-13-a4> (дата звернення: 17.11.2025).
2. Великий тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D1%8282> (дата звернення: 17.11.2025).
3. Вряднік А. До історії фемінізму «першої хвилі»: суфражизм та питання жіночності. URL: <https://plomin.club/suffra> (дата звернення: 17.11.2025).
4. Есбе Ю. Права жінки за радянським законом: Довідник для низового радянського апарату й активу з передмовою Г. І. Петровського. Харків: вид-во: Оргінстру ВУЦВК, 1988. 132 с.
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 14.11.2025).
6. Замула А.Ю. Роль європейського суду з прав людини у формуванні стандартів щодо захисту прав жінок. *Юридичний науковий електронний журнал* № 11/24. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/122.pdf (дата звернення: 18.11.2025).
7. Звіт про розширення ЄС 2025: значний прогрес у сфері охорони здоров'я 5. 11. 2025р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-pro-rozshyrennia-ies-2025-znachnyi-prohres-u-sferi-okhorony-zdorovia> (дата звернення: 19.11.2025).
8. Зьолка В. Л., Радченя Н. М. Організаційно-правові механізми реалізації гендерної політики у Державній прикордонній службі України : навчальний посібник. Електр. навч. вид. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2025. 94 с URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4823/1/zjolka_gender_polit_u_dpsu_dlja_bibliot.pdf (дата звернення: 22.11.2025).
9. Історія і сучасність; наук. ред. А. П. Гетьман. Харків. 2016. 196 с.

10. Камінська Н.В., Чернявський С.С., Перунова О.С. Законодавче регулювання та міжнародні стандарти гендерної рівності: лекція. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2020. С. 5.

11. Кодекс законів про працю України. Документ 322-08 від 12.10.2025. URL://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 18.11.2025).

12. Кодекс про адміністративні правопорушення. Документ 80731-X від 01.09.2025. URL://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 11.11.2025).

13. Коломієць Ю.М. Права жінок як об'єкт міжнародного захисту. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/45. Pdf 3, с. 97 (дата звернення: 13.11.2025).

14. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Резолюція 34/180 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1979 р. Міжнародні договори України. Київ. 1992.

15. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Резолюція 34/180 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1979 р. Міжнародні договори України. Київ. 1992.

16. Конвенція ООН про політичні права жінки. Міжнародні договори України. Київ. 199273. URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 (дата звернення: 13.11.2025).

17. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.2949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 17.11.2025).

18. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 19.11.2025).

19. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 17.11.2025).

20. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_152 (дата звернення: 22.11.2025).

21. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 19.11.2025).

22. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами 994_001 11 від 20.06.2022. Офіційний вісник України. 2022. № 57. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 19.11.2025).

23. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. Хартія основних прав Європейського Союзу (2007/C 303/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_b06 (дата звернення; 25.11.2025).

24. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки, прийнята на XVI надзвичайному Всеукраїнському з'їзді Рад 30 січня 1937 р. СЗ УССР. 1937. № 30 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001316-19> (дата звернення: 27.11.2025).

25. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки, прийнята на позачерговій XII сесії Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 г. СЗ УРСР. 1985. № 1874. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001316-19> (дата звернення: 27.11.2025).

26. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята Президією III Всеукраїнського з'їзду Рад 10 березня 1919 р. ЗУ УСРР. 1919. № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001316-19> (дата звернення: 27.11.2025).

27. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята на XI Всеукраїнському з'їзді Рад 15 травня 1929 р. ЗУ УСРР. 1929. № 14. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe> (дата звернення: 29.11.2025).

28. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III від 17.07.2025. URL://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення 11.11.2025).

29. Об'єднані проти насильства разом. Круглий стіл. Київ. 2025 р. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-ukrayini-vzyav-uchast-u-kruglomu-stoli-obyednani-proti-nasilstva-razom (дата звернення: 19.11.2025).

30. Ольховик І. І. Міжнародно-правовий захист прав жінок. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. № 9 (49). С. 47-49.

31. Пекінська декларація. Прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року 995_507 від 15.09. 1995р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_507 (дата звернення: 17.11.2025).

32. Плотен С. Г. Особливості європейського правового поля щодо рівності прав жінок і чоловіків. Наукові записки. 2006. № 53. С. 130-135.

33. Права жінок в Україні: Законодавство та реалії. URL:<https://www.projectkeshner.org.ua/news/prava-zhinok-v-ukraini-zakonodavstvo-ta-realii>. (дата звернення: 20.11.2025).

34. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3460-17> (дата звернення: 20.11.2025).

35. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-IV від 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 22.11.2025).

36. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення 25.11.2025).

37. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 5207-VI від 30.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення 29.11.2025).

38. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конвенція Організації Об'єднаних Націй 995_207 від 06.10.1999р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 (дата звернення: 17.11.2025).

39. Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини». Меморандум. Комісар Ради Європи з прав людини. Страсбург. 08.07.2022. URL: <https://www.coe.int/uk/web/commissioner/-/the-commissioner-publishes-her-memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine> (дата звернення 25.11.2025).

40. Про права людини. URL: <https://zmina.info/articles/domashnye-nasytstvo-ne-pryvatna-sprava-yaku-dopomogu-mozhut-otrymaty-postrazhdali-sogodni-ta-yakuh-zmin-ochikuyemo-v-zakonah> (дата звернення: 14.11.2025).

41. Про протидію торгівлі людьми. Закон України № 3739-VI від 31.03.2023. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2012, № 19-20, ст.173]

42. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності. Розпорядження КМУ від 16 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 22.11.2025).

43. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України 722/2019 від 30.09 2019р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019> (дата звернення: 18.11.2025).

44. Резолюція Ради безпеки ООН про захист прав жінок під час війни URL: <https://foreignukraines.com/2025/11/17/ukraine-successfully-implemented-the-un-security-council-resolution-on-the-protection-of-womens-rights-during-war> (дата звернення 21.11.2025).

45. Руднєва О. М., Дашковська О. Р. Еволюція правового становища жінок. URL: https://ebooks.znu.edu.ua/index.php?action=url/view&url_id=28467 (дата звернення 27.11.2025).

46. Сімейний кодекс України. Документ 2947-III від 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 11.11.2025).

47. Типові стратегії та практичні заходи ООН по ліквідації насильства у відношенні дітей в межах попередження злочинності і кримінального правосуддя від 25.09.2014. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/openpdf.pdf?reldoc=y&docid=54366b624>. (дата звернення: 04.11. 2021).

48. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 984_011 від 14.10.2025р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 11.11.2025).

49. Шевченко С. Правові стандарти Європейського Союзу у сфері захисту прав жінок. URL: <https://jurfem.com.ua/pravovi-standarty-es-prava-zhinok> (дата звернення: 15.11.2025).

50. Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх упровадження в Україні (в умовах реформування державного управління). *Право та державне управління*. 2020. № 4. С.153–165. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/24.pdf (дата звернення: 17.11 2025).

51. European Institute for Gender Equality (EIGE). Equality bodies promoting gender equality in the EU. URL: <https://eige.europa.eu> (дата звернення: 23.11 2025).

52. European Parliament. (2019). Gender quotas in political representation. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/646110/EPRS_ATA\(2019\)646110_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/646110/EPRS_ATA(2019)646110_EN.pdf) (дата звернення: 21.11 2025).

53. European Parliament. (2020). Gender-based violence in the digital age: A study for the FEMM Committee. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 19.11.2025).

54. International Labour Organization (ILO). Women in Business and Management: The Business Case for Change. URL: <https://www.ilo.org/publications/women-business-and-management-business-case-change> (дата звернення: 30.11.2025).

55. Verges, S. (2018). Gender quotas in France: parity and political representation. Routledge. URL: <https://www.amazon.com/Gender-Quotas-Parity-Political-Parties/dp/0739113100> (дата звернення: 15.11.2025).